

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/211866>

Please be advised that this information was generated on 2021-09-22 and may be subject to change.

De onderhandelmoren in opvoedend Nederland

Frederik Smit
Jan Doesborgh

m.m.v.
Hans van Gennip
Nico van Kessel
Jan Janssens

its

wetenschap
voor beleid
en samenleving

De onderhandelmores in opvoedend Nederland

Frederik Smit
Jan Doesborgh

m.m.v.
Hans van Gennip
Nico van Kessel
Jan Janssens

Nijmegen, juni 2001

© 2001 Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS) van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen te Nijmegen (ITS) van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

Voorwoord

De redactie van de Volkskrant heeft het Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS) opdracht verleend om de wijze waarop ouders met hun kinderen onderhandelen te inventariseren.

Voorliggend rapport is het resultaat hiervan. Bij 606 ouders is informatie verzameld over de wijze waarop ze met hun kinderen onderhandelen over dagelijkse gebeurtenissen. Hierdoor is een beeld verkregen van het functioneren van de onderhandelingshuishouding zoals ouders dit percipiëren.

Het onderhavige onderzoek is uitgevoerd door dr. Frederik Smit (projectleider), drs. Jan Doesborgh, dr. Hans van Gennip, drs. Nico van Kessel (ITS) en prof. dr. Jan Janssens (sectie orthopedagogiek, gezin en gedrag van de Katholieke Universiteit Nijmegen).

Het onderzoek is op constructieve wijze begeleid door drs. Mirjam Schöttelndreier van de Volkskrant.

Het onderzoeksteam wil hen allen danken voor hun bijdrage aan de totstandkoming van het rapport.

Op deze plaats willen we ook alle honderden informanten bedanken voor hun medewerking en openhartigheid. Zonder hen was de uitvoering van het onderzoek niet mogelijk geweest.

Nijmegen, juni 2001

namens de directie,
dr. C.C. Ramakers

Inhoudsopgave

Voorwoord	iii
1. Samenvatting en conclusies	1
1.1 Inleiding	1
1.2 Aanleiding, onderzoeksvraag, -opzet en -uitvoering	1
1.3 Resultaten	1
1.4 Conclusies	5
2. Achtergronden van het onderzoek	7
2.1 Inleiding	7
2.2 Communicatie tussen ouders en kinderen	7
2.3 Aanleiding en doel van het onderzoek	8
2.4 Verdere opbouw van het rapport	9
3. Onderzoeksopzet en -uitvoering	10
3.1 Onderzoeksopzet	10
3.2 Steekproeftrekking, respons en verloop van het veldwerk	11
3.3 Analyses	12
3.4 Achtergrondkenmerken	14
4. Visie ouders op onderhandelen	16
4.1 Inleiding	16
4.2. Communicatievormen en betekenis van onderhandelen	16
4.3 Aard van de relatie	17
4.4 Overleg over huis-, tuin- en keukenkwesties	17
4.5 Ervaren problemen	22
4.6 Motieven overleg probleemsituaties	23
4.7 Effecten overleg probleemsituaties	24
4.8 Bespreekbaarheid van onderwerpen	25
4.9 Beoordeling	25
4.10 Onderhandelingsstrategieën	28
Bijlagen	32

1 Samenvatting en conclusies

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de belangrijkste resultaten samengevat. We beginnen met de aanleiding, onderzoeksvraag, -opzet en -uitvoering (paragraaf 1.2). In paragraaf 1.3 vatten we de resultaten samen. In paragraaf 1.4 worden enkele conclusies getrokken.

1.2 Aanleiding, onderzoeksvraag, -opzet en -uitvoering

Op verzoek van de Volkskrant heeft het ITS een onderzoek uitgevoerd naar het functioneren van de onderhandelmores in opvoedend Nederland. Vragen van de onderwijsredactie naar de ‘onderhandelingshuishouding’ van ouders met kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs vormden de directe aanleiding tot het laten verrichten van onderzoek, gericht op de essentiële onderdelen van overlegsituaties tussen ouders en kinderen, zoals de aard en intensiteit van de communicatie en de (gewenste) ouderinvloed.

Het onderzoek startte in april 2001 en is afgesloten in mei 2001.

De doelstelling van het onderzoek was antwoord te krijgen op de volgende vragen:

1. *Hoe ziet het onderhandelingshuishouden er in werkelijkheid uit?*
2. *Onderhandelen Nederlandse ouders met hun kinderen?*
3. *Wat zijn de motieven om te onderhandelen?*
4. *Over welke onderwerpen wordt onderhandeld?*
5. *Wat zijn de doelen van het onderhandelen?*
6. *Wat zijn de gepercipieerde effecten van de onderhandelingen?*

De onderzoeksopzet omvatte een telefonische enquête onder ouders met kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs over de wijze waarop ze onderhandelen met hun kinderen. In totaal werden 606 personen ondervraagd.

1.3 Resultaten

Per onderzoeksvraag worden de belangrijkste uitkomsten weergegeven.

<i>Onderzoeksvraag 1: Hoe ziet het onderhandelingshuishouden er in werkelijkheid uit?</i>

De vraag is: hoe ziet het onderhandelingshuishouden er in werkelijkheid uit? Uit de onderzoeksgegevens kunnen we concluderen dat het ‘onderhandelingshuishouden’ (het ‘poldermodel’) met name

zichtbaar is bij gezinnen c.q. samenlevingsverbanden met kinderen in de leeftijd variërend van negen tot en met vijftien jaar. In zulke huishoudens overlegt men relatief vaak met elkaar over een scala van 'huisregels' waaraan de kinderen zich moeten houden. Beslissingen worden veelal in dialoog genomen, omdat ouders trachten in samenspraak met hun kroost naar oplossingen te zoeken die voor beide 'partijen' acceptabel zijn.

Uit ons onderzoek blijkt dat er duidelijke accentverschillen zijn hoe ouders met kinderen van verschillende leeftijden van gedachten wisselen over de dagelijkse gang van zaken.

Er kunnen drie typen van overleghuishoudens worden onderscheiden die nauw samenhangen met de leeftijd van het kind:

- de communicatie tussen ouders en kinderen in de leeftijd van *vier tot en met circa acht jaar* berust doorgaans op gezag en gehoorzaamheid waarbij kinderen in beperkte mate invloed hebben op huis-, tuin- en keukensituaties. Ouders stellen de regels en de kinderen dienen zich daaraan te houden. Dit kan ook wel worden aangeduid als een '*je-doet-gewoon-wat-er-gezegd-wordt-huishouden*';
- tussen ouders en kinderen in de leeftijd van *negentot en met circa vijftien jaar* is doorgaans sprake van een intensieve communicatie waarbij ze onderhandelen over regels en bij meningsverschillen zoeken naar oplossingen die voor allen aanvaardbaar zijn. Deze periode kan worden aangeduid als een '*onderhandelingshuishouden*'. Daarmee verschuiven ook de opvoedingsdoelen van ouders. Ze verwachten dat hun kinderen niet alleen maar gehoorzamen, maar dat zij voor hun eigen mening uitkomen en zich tot zelfstandig handelende personen ontwikkelen;
- kinderen gaan zich vanaf *circa zestien jaar* steeds meer autonoom opstellen en krijgen een grotere bewegingsvrijheid en experimenteeruimte. Er wordt van hen een grote mate van zelfcontrole en zelfsturing verwacht. Ouders stellen zich doorgaans afzijdiger op, maar houden wel een oogje in het zeil. Het onderhandelingshuishouden wordt ingeruild voor een '*gescheidenlevenssferen-huishouden*'¹.

Onderzoeksvraag 2: Onderhandelen Nederlandse ouders met hun kinderen?

Onderhandelen is te omschrijven als een activiteit gericht op het bereiken van overeenstemming over tegengestelde of schijnbaar tegengestelde belangen of doelen, waarbij de continuïteit van de relatie van belang is. Onderhandelen vereist een andere houding en strategie dan alleen maar wat argumenten uitwisselen: het is een mix van bakkeleien en samenwerken, laten zien waar je voor staat, je doelstellingen zien te bereiken, geven en nemen, elkaar serieus nemen, zorgen voor jezelf, zorgen voor de ander, de persoonlijke relaties en de sfeer redelijk zien te houden, en samen de problemen oplossen.

¹ Zie: Lodewijks-Frencken, E. (1989). *Op opvoeding aangewezen. Een kritiek op de wijze van omgaan met kinderen in onze cultuur*. Baarn: Nelissen.
Janssen, J. & J. de Hart (1993). Religie en levensbeschouwing. In: A. Dieleman, F. van der Linden & A. Perreijn (red.), *Jeugd in Meervoud. Theorieën, modellen en onderzoek van leefwerelden van jongeren*. Utrecht/Heerlen: De Tijdstroom/Open Universiteit.

Onderhandelen Nederlandse ouders met hun kinderen? Het antwoord is: ja, en wel met name ouders met kinderen in de leeftijd van negen tot en met circa vijftien jaar.

Bijna alle ouders proberen met hun kinderen te communiceren over hun belangen, en tot overeenstemming te komen. De overlegonderwerpen variëren van het tijdstip dat kinderen naar bed moeten, wat er gegeten wordt, helpen in de huishouding, tot de omgang met seks en drugs. ‘Echt’ onderhandelen zien we in situaties wanneer kinderen hun ouders tegenspel (gaan) bieden en hun eigen mening inzetten bij onderwerpen als de hoogte van het zakgeld, het tv-kijken en het tijdstip van thuis komen.

De onderhandelingscultuur in gezinnen is over het algemeen gericht op het bereiken van oplossingen/ compromissen, waarmee de partijen kunnen instemmen, ook al zijn hun belangen niet altijd volledig gerealiseerd. Met daarbij de kanttekening dat ouders kinderen in de leeftijd van vier tot en met circa acht jaar maar in zeer beperkte invloed geven op huis-, tuin- en keukensituaties en kinderen vanaf zo’n zestien jaar steeds meer ‘zelfsturend’ hun eigen weg gaan.

Ouders met zowel kinderen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs bepalen vaker in samenspraak, overleg/onderhandeling, de keuzes die kinderen dienen te maken.

Mannen zijn over het algemeen wat flexibeler in overleg- en onderhandelingsituaties wat betreft het computergebruik en of het kind seks mag hebben. Vrouwen hebben er ook vaker problemen mee dat er bij haar thuis feestjes zonder toezicht worden gehouden.

Ouders zijn tevreden over zichzelf hoe ze zich manifesteren als opvoeders en onderhandelaars. Vrouwen geven zichzelf een iets hoger rapportcijfer als opvoeder namelijk (vrouwen 7.3; mannen: 7.1) en voor de relatie met hun kind (vrouwen 8.0; mannen: 7.7). Vrouwen vinden van zichzelf dat ze de tijd nemen voor persoonlijk contact met hun kind.

We constateren wél dat ouders met kinderen van 16 jaar en ouder minder onderhandelen, vaker confrontaties schuwen, vaker conflicten vermijden waardoor ouders en kinderen van die leeftijd enigszins naast elkaar (gaan) leven onder het motto: ‘laten we vooral niet in elkaars vaarwater komen’. Vandaar onze typering van ‘*gescheiden-levenssferen-huishouden*’. Ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs vinden dan ook minder vaak dat ze hun kinderen veiligheid en geborgenheid kunnen bieden.

<i>Onderzoeksvraag 3: Motieven van ouders om te onderhandelen met hun kinderen</i>
--

Hoewel ouders over het algemeen bereid zijn te overleggen/onderhandelen met hun kinderen over allerlei onderwerpen, maakt een groot deel van de ouders gebruik van de ‘de taal van de macht’¹ om te bepalen:

- *in de leeftijd van vier tot en met circa acht jaar*: hoe laat hun kinderen naar bed moeten, wat ze moeten eten;
- *in de leeftijd van negen tot en met circa 15 jaar*: of kinderen mogen tv-kijken en computeren;

1 Gordon, T. (1979). *Luisteren naar elkaar. Problemen uitpraten en oplossen in het gezin*. De Nederlandse Boekhandel. Dekker & van de Vegt: Antwerpen/Nijmegen. p. 17.

- *vanaf circa zestien jaar*: hoe laat hun kinderen thuis moeten komen en of ze wel mogen internetten.

En dit zijn dan ook veelal de onderwerpen waar conflicten over ontstaan. Vanuit het standpunt van de ouderlijke verantwoordelijkheid bezien wel begrijpelijk dat ouders nogal eens autoritair willen beslissen dat hun kinderen voldoende nachtrust krijgen, gezond eten en op tijd weer veilig thuis zijn.

Ouders die relatief weinig overleggen met hun kinderen, zeggen vaker dat er problemen zijn geweest in onderhandelingsituaties, met name wat betreft het tv-kijken.

Ouders bepalen bij jongens meer in overleg hoe tv-kijken geregeld wordt, terwijl de ouders over het algemeen zélf willen beslissen wanneer er mag worden gecomputerd. Het overleg met jongens over computeren wordt door ouders (dan ook) vaker als probleem genoemd.

Ruim twee keer zo veel ouders met een kind in het basisonderwijs zegt dat er problemen zijn geweest in overlegsituaties. Dit komt omdat kinderen in het voortgezet onderwijs meer hun eigen gang gaan en minder overleggen met hun ouders.

Een ruime meerderheid van de ouders hakt op een gegeven moment bij een twistpunt gewoon de knoop door en voert geen overleg meer met hun kind. Belangrijkste motieven voor ouders om geen overleg (meer) te voeren in probleemsituaties: ik weet wat het beste is voor mijn kind en het kind is te jong om de gevolgen van keuzes te kunnen inschatten. Een minderheid van de ouders probeert wel door (langdurig) overleg uit een impasse te komen, omdat zij het belangrijk vinden hun kind een eigen verantwoordelijkheid te geven.

Onderzoeksvraag 4: Over welk onderwerpen wordt onderhandeld?

De top-drie van de onderwerpen waarover overlegd c.q. onderhandeld wordt met kinderen in het basisonderwijs zijn: helpen in de huishouding, tv-kijken en vaststellen van de vakantiebestemming. De vaakst genoemde onderhandelingsonderwerpen in het voortgezet onderwijs zijn: feestjes thuis organiseren zonder toezicht van ouders, tijdstip van thuiskomen en aanschaf van kleding.

De leeftijd van de kinderen speelt een belangrijke rol of ouders bereid zijn te onderhandelen. Ouders van relatief jonge kinderen zeggen vaker dat zij zelf bepalen wat er gebeurt bij: tv-kijken, het tijdstip van naar bed gaan, bepalen van de vakantiebestemming (basisonderwijs), tijdstip van thuiskomen, internetten en alcohol drinken (voortgezet onderwijs).

‘Vormelijke’ ouders (ouders die zich door hun kinderen met ‘u’ laten aanspreken), zeggen vaker dat zij het tijdstip bepalen waarop kinderen dienen thuis te komen, of kinderen alcoholische dranken mogen consumeren en of hun kinderen mogen roken.

Ouders met een hbo-opleiding zeggen vaker zelf te bepalen of hun kinderen soft drugs mogen gebruiken. Ouders met een hbo/universitaire opleiding stellen vaker dat tv-kijken en het tijdstip van thuiskomen wél in overleg geregeld wordt.

Bijna alle ouders zijn bereid met hun kinderen te overleggen over zaken als: familiebezoekjes afleggen en de schoolkeuze. De overgrote meerderheid van gescheiden ouders is bereid de om-

gangsregeling te bespreken. In iets mindere mate is ook kerkbezoek voor ouders met een geloofs-overtuiging een punt van onderhandeling. Zelfs gezinsuitbreiding kan een bespreekpunt zijn.

Onderzoeksvraag 5: Wat zijn de doelen van onderhandelen?

Ouders beogen door overleg te voeren met hun kinderen in redelijke harmonie besluiten te kunnen nemen over een veelheid van huis-, tuin- en keukenkwesties. Ouders die relatief weinig overleggen en/of zélf willen bepalen hoe hun kinderen zich dienen te gedragen, ervaren vaker problemen in overleg- en onderhandelingsituaties.

Ten tweede vinden ouders het belangrijk door met hun kinderen te overleggen dat zij hen enige verantwoordelijkheid kunnen geven waardoor de kinderen een eigen identiteit ontwikkelen. De meest liberale, ‘onvormelijke’ ouders (de kinderen spreken ouders aan met ‘Jan’/‘Annie’/‘je’) zijn het vaker eens met de uitspraak dat het ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk is voor het kind.

Ouders die zeggen in de opvoeding nadruk te leggen op overleggen/onderhandelen, stellen echter wel duidelijk grenzen aan de vrijheid die ze hun kinderen toestaan als het bijvoorbeeld gaat om het organiseren van een feest in hun huis als ze zelf niet thuis zijn, het gebruik van alcohol en soft drugs.

Onderzoeksvraag 6: Wat zijn de effecten van onderhandelen?

Over het algemeen kunnen ouders goede afspraken maken met hun kinderen na meningsverschillen over lastige onderwerpen als het tijdstip van naar bed gaan en wat het kind moet eten (basisonderwijs), het tijdstip van thuiskomen en internetten (voortgezet onderwijs). De kinderen houden zich doorgaans aan de gemaakte afspraken.

1.4 Conclusies

1. Uit het onderzoek blijkt dat ouders het over het algemeen belangrijk vinden om met hun kinderen over een veelheid van onderwerpen te overleggen/onderhandelen in plaats van hun eigen zin door te drijven.
2. Er kunnen drie typen van overleghuishoudens onderscheiden worden die nauw samenhangen met de leeftijd van het kind:
 - a. ouders met kinderen in de leeftijd van vier tot en met circa acht jaar hebben doorgaans een ‘*je-doet-gewoon-wat-er-gezegd-wordt-huishouden*’;
 - b. ouders en kinderen in de leeftijd van negen tot en met circa vijftien jaar hebben veelal een ‘*onderhandelingshuishouden*’;
 - c. vanaf circa zestien jaar wordt het onderhandelingshuishouden ingeruild voor een ‘*gescheiden-levenssferen-huishouden*’.

3. Ouders overleggen/onderhandelen in de regel niet veel met hun kinderen tot en met 8 jaar. Veelal dwingen ouders jongere kinderen te doen wat zij denken wat goed is voor het kind (op tijd naar bed, eten wat de pot schaft etc.).
Ouders overleggen doorgaans met name met kinderen in de leeftijd tussen de negen en zestien jaar om in harmonie besluiten te kunnen nemen. Het doel daarvan is hun kinderen te leren voor zichzelf op te komen en rekening te houden met anderen. Kinderen vanaf circa zestien jaar zijn veelal vrij of ze zin hebben om te overleggen/onderhandelen met hun ouders. Zij gaan doorgaans 'zelfsturend' hun eigen weg zonder zich al te veel van hun ouders aan te trekken.
4. De top-drie van de onderwerpen waarover overlegd c.q. onderhandeld wordt met kinderen in het basisonderwijs zijn: helpen in de huishouding, tv-kijken en de vakantiebestemming. De vaakst genoemde onderhandelingsonderwerpen in het voortgezet onderwijs zijn: feestjes thuis organiseren zonder toezicht van ouders, tijdstip van thuiskomen en aanschaf van kleding.
5. Ouders met een protestants-christelijke of katholieke geloofsovertuiging wijken in hun onderhandelingsaanpak niet af van ouders zonder een bepaalde geloofsovertuiging.
6. Ouders die onderhandelen met hun kinderen zwichten doorgaans niet voor hun jengelende kroost. De opvoeders hebben de touwtjes in handen bij kinderen in de leeftijd tot en met vijftien jaar. Daarna raken ouders grotendeels het zicht kwijt op het gedrag van hun kinderen (gebruik van drugs en het hebben van seks). Oudere kinderen worden veelal - zonder overleg - zelf verantwoordelijk gesteld voor hun gedrag.
7. Ouders hebben de ervaring dat ze vaker tegen problemen aanlopen als ze weinig of niet overleggen/onderhandelen met hun kinderen, of hen niet serieus nemen in onderhandelings-situaties.
8. Vrouwen geven zichzelf een hoger rapportcijfer als opvoeder en beoordelen de relatie met hun kind positiever.

2 Achtergronden van het onderzoek

2.1 Inleiding

In dit rapport wordt het onderzoek beschreven naar het onderhandelen van ouders met hun kinderen onder een representatieve steekproef van ouders met kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs uitgevoerd in opdracht van de Volkskrant. Paragraaf 2.2 geeft een beschrijving van de communicatie tussen ouders en kinderen. In paragraaf 2.3. komt de probleemstelling aan de orde. Paragraaf 2.4 schetst de verdere opbouw van het rapport.

2.2 Communicatie tussen ouders en kinderen

Er is in de afgelopen eeuw een verschuiving opgetreden in de omgangshuishouding tussen personen, een verschuiving van een ‘bevelshuishouding’ naar een ‘onderhandelingshuishouding’. In het maatschappelijk verkeer is daardoor de bewegingsruimte van mensen toegenomen, maar onder de beperkende voorwaarde dat betrokkenen hun omgang regelen *in onderling overleg en naar wederzijdse toestemming*¹. Iedereen krijgt thuis en op het werk te maken met verschillende meningen en botsende belangen. Het is de normaalste zaak van de wereld daar over te onderhandelen: een gesprek aan te gaan waarbinnen beide partijen hun mening geven, waarna ze een compromis sluiten. De simpele vraag: ‘Wat gaan we dit weekend doen met het gezin als het mooi weer is: naar het bos, naar het strand of op bezoek gaan bij familie of vrienden’ kan aanleiding geven tot een heel onderhandelingsproces tussen ouders en kinderen².

Wanneer ouders en kinderen zaken met elkaar moeten regelen, kan er worden onderhandeld. Onderhandelen is dan een van de strategieën om een doel te bereiken³. Juist in het onderhandelingsritueel ontdekken ouders en kinderen dat anderen ook eisen en belangen hebben die niet altijd te verenigen zijn met eigen ideeën daarover⁴. En onderhandelen leer je het beste door het gewoon te doen en later (samen) terug te kijken op gemaakte fouten. Het bereiken van overeenstemming na een onderhandeling geeft een goed gevoel en is vaak een opluchting: Je krijgt er iets voor in de plaats, namelijk dat twee partijen het met elkaar eens zijn, zonder dat zij het gevoel hebben dat er te veel is ingeleverd. Voor ouders met een duidelijke geloofsovertuiging kunnen de marges om met hun kinderen te onderhandelen kleiner zijn, omdat hun kroost bijvoorbeeld volgens de bijbel geen ‘gelijkwaardige’ onderhandelingspartners zijn⁵. Natuurlijk hebben ouders als het er

1 Swaan, A. de (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de sociologie aan der Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: De Gids/Meulenhoff.

2 Deze verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding heeft zich trouwens ook voltrokken in de verhouding tussen burgers en autoriteiten. Zie: Weinstein, F. & G..M. Platt (1969). *The wish to be free. Society, psyche and value change*. Berkely: University of California Press.

3 Mastenbroek, W. (1984). *Onderhandelen*, Utrecht: Het Spectrum (Marka-paperback).

4 Heintz, C. (1999). *Handboek positief opvoeden. Hoe u het beste uit uw kinderen haalt*. Utrecht: Het Spectrum.

5 Zie bijvoorbeeld Efeziërs 6: vers 1-4 waarin van ouders wordt gevraagd respect te hebben voor de gevoelens van hun kind en waarin kinderen op hun beurt wel worden opgeroepen hun ouders te gehoorzamen.

op aan komt het laatste woord, zij hebben opvoedingsverantwoordelijkheid ten aanzien van hun minderjarige kinderen¹. Toch is het doorgaans niet altijd verstandig dat ouders op hun strepen gaan staan, omdat effectief onderhandelen een houding vereist om samen de problemen te willen oplossen². Dit betekent dat de betrokkenen uitgedaagd moeten worden eigen verlangens onder ogen te zien, ze uit te spreken en ervoor op te komen, eigen wensen openhartig - assertief - tot gelding te leren brengen, maar ze ook als goede onderhandelaars op te geven wanneer ze niet haalbaar blijken. In de opvoedingspraktijk blijkt dat makkelijker gezegd dan gedaan³.

2.3 Aanleiding en doel van het onderzoek

Door het wegvallen van klassegrenzen, oude tradities, religieuze zekerheden en andere vastigheden in de hedendaagse heterogene samenleving zijn vanzelfsprekendheden uit de opvoeding gehaald. Om die onzekerheid te maskeren is een deel van de ouders in de opvoeding heel democratisch gaan overleggen en onderhandelen met het kind in allerlei opvoedingssituaties. Er zijn signalen dat in een deel van de gezinnen in Nederland er niet of nauwelijks sprake is van 'natuurlijke' gezagsverhoudingen tussen opvoeder en opvoedeling, die de essentie vormen van de opvoedingsrelatie⁴. Ouders zouden de grip op hun kinderen kwijt zijn door de begripvolle, tolerante opvoeding⁵. De zeurterreur van kinderen en het handjeklap in de omgang tussen ouders en kinderen zou ook toenemen door de invloed van de commercie op de opvoeding⁶.

Vragen van de Volkskrant naar de ervaringen van ouders over de wijze waarop ze overleggen met hun kinderen vormden de directe aanleiding tot het laten verrichten van onderzoek.

Naar het feitelijke gedrag van de gezinsleden in onderhandelingshuishoudens is nauwelijks onderzoek gedaan⁷. De probleemstelling van het onderzoek sluit aan bij de vragen die de Volkskrant graag onderzocht zou zien. De vragen hebben betrekking op één van de 'actoren' bij overlegsituaties tussen ouders en kinderen, de perceptie van ouders. Het gaat daarbij enerzijds om vragen die te maken hebben met hedendaagse *motieven van onderhandelen*, de *wijzen van onderhandelen* en anderzijds om te zien wat de *effecten van onderhandelen* zijn tussen ouders en kinderen.

De onderzoeksvragen zijn als volgt geformuleerd:

1. Hoe ziet het onderhandelingshuishouden er in werkelijkheid uit?
2. Onderhandelen Nederlandse ouders met hun kinderen?

1 Krachtens artikel 245 van het Burgerlijk Wetboek zijn ouders verplicht hun minderjarige kinderen te verzorgen en op te voeden.

2 Huguenin, P. (1994). *Zakboek voor onderhandelaars*. Vuistregels, vaardigheden en valkuilen, Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum.

3 Dekkers, P. (red.). (2001). *De staat van het kind. Opvoeding in Nederland*. TrouwDossier NL nr. 6. Amsterdam: Dagblad Trouw, pp. 19-23.

4 Janssens, J. (1998). *Opvoedingshulp, doel, methoden en effecten*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

5 Schöttelndreier, M. (1995). *Monsters van kinderen. Draken van ouders*. Rainbow Pocketboeken. Amsterdam: Maarten Muntinga bv.

6 Hielkema, R. Zeurterreur of handjeklap (2001). *J/M-onderzoek: de invloed van commercie op de opvoeding*. In: *J/M*, april 2001, pp. 16-25.

7 Lieshout, M. van (2000). Sociale relaties: ouders en leeftijdgenoten. In: Wittebrood, K. & S. Keuzenkamp (red.), *Rapportage jeugd 2000. Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid*. Den Haag: SCP, pp.137-164.

3. Wat zijn de motieven om te onderhandelen?
4. Over welke onderwerpen wordt onderhandeld?
5. Wat zijn de doelen van het onderhandelen?
6. Wat zijn de gepercipieerde effecten van de onderhandelingen?

Met behulp van kennis uit de vorige paragrafen zijn de volgende subvragen te onderscheiden:

- hoe regelen ouders met hun kind of iets wel of niet mag;
- welke problemen zijn er geweest met overleggen/onderhandelen in het afgelopen jaar;
- waarom proberen ouders wel of niet met hun kind dingen te regelen en afspraken te maken;
- wat zijn doorgaans de effecten/resultaten van het overleg/de onderhandeling met hun kind;
- welke onderhandelingsstrategieën hanteren ouders.

Het doel van het onderzoek is de 'state of the art' van de onderhandelingsmores in opvoedend Nederland vast te stellen.

2.4 Verdere opbouw van het rapport

In het volgende hoofdstuk komen de onderzoeksopzet en -uitvoering aan de orde. In hoofdstuk 4 beschrijven we de visie van ouders op onderhandelingen.

3 Onderzoeksopzet en -uitvoering

In dit hoofdstuk schetsen we de onderzoeksopzet en -uitvoering

3.1 Onderzoeksopzet

Om een antwoord te geven op de vraag naar de wijze waarop ouders met hun kinderen onderhandelen van schoolgaande kinderen in het basisonderwijs staan tegenover de aard en de intensiteit van de communicatie en de waardering van de ouderinvloed is een survey gehouden onder ouders van kinderen die de basisschool en het voortgezet onderwijs bezoeken.

Onderzoeksgroep

Een representatieve steekproef van ouders met kinderen in primair onderwijs en voortgezet onderwijs zijn benaderd via het ITS-panel. Met 325 ouders over een kind in het primair onderwijs en 281 ouders over een kind in het voortgezet onderwijs is een telefonisch gesprek gevoerd¹.

Onderzoeksinstrument

Voor de interviews is gebruik gemaakt van een vragenlijst met gesloten antwoordcategorieën. De telefonische interviews zijn afgenomen door geïnstrueerde interviewers. Het instrument is eerst op bruikbaarheid getest en in concept voorgelegd aan de opdrachtgever. Dit leidde tot bijstellingen en aanvullingen van de vragenlijst.

Te verzamelen informatie:

De te verzamelen informatie bij ouders had betrekking op:

I Houding van ouders ten aanzien van hun kinderen bij het onderhandelen over huis-, tuin- en keukenkwesies

Of men overlegt over de het moment van naar bed gaan, de keuze voor het eten, de vakantiebestemming, de hoogte van het vakantiegeld, helpen in de huishouding, computeren, tv-kijken, tijdstip van thuiskomen, internetten, roken, gebruik soft drugs, alcoholische drank, feestjes thuis organiseren zonder toezicht van ouders, aanschaf kleding en seks hebben.

II Motieven van ouders om te onderhandelen met hun kinderen

Of men wel of niet onderhandelt met kinderen om: verantwoordelijkheid te geven, vertrouwen te schenken, onderling vertrouwen wil vergroten, ruzies en conflicten wil voorkomen, onveilige situaties wil voorkomen, ziekte wil voorkomen, omdat men weet wat het beste is voor het kind, kind te jong is en verantwoordelijkheid niet wil afschuiven.

¹ Het gaat om kinderen die nog bij hun ouders wonen en zowel financieel als in tal van andere opzichten op hun ouders steunen, in welke huishouding dan ook.

III Onderhandelbare onderwerpen tussen ouders en kinderen

Of men wel of niet wil onderhandelen over op bezoek gaan bij familie, schoolkeuze, kerkbezoek, gezinsuitbreiding en een omgangsregeling bij gescheiden ouders.

IV Effecten van onderhandelen

Of men wel of geen overeenstemming bereikt, goede afspraken worden gemaakt waar het kind zich aan houdt.

V Type ouder

Of men zichzelf als een angstige/zorgelijke of als een optimistische ouder ziet, of men iets wil uitleggen aan het kind, overleggen/onderhandelen met het kind belangrijk vindt en hieraan tijd wil besteden.

VI Aard van de relatie ouders en kind

Of men zich gelijkwaardig of vormelijk/afstandelijk opstelt ten opzichte van het kind, hoe men zichzelf beoordeelt als opvoeder en de relatie met het kind beoordeelt.

Reeds beschikbare informatie:

VII Achtergrondgegevens

Geslacht leeftijd, hoogst genoten afgeronde opleiding van de ouder, tot welke kerkelijke of levensbeschouwelijke groepering de ouder zichzelf rekent, aantal kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, geslacht en leeftijd van kinderen.

3.2 Steekproeftrekking, respons en verloop van het veldwerk

Na de opdrachtverlening, begin april 2001, is gestart met de ontwikkeling van de gespreksleidraad. Uit het ITS-ouderpanel is een steekproef van 1780 adressen getrokken. De enquête is vervolgens gehouden van 23 april tot en met 4 mei 2001. De gesprekken duurden maximaal 15 minuten. Er zijn net zoveel ouders gebeld, totdat het beoogde aantal van minimaal 600 respondenten was bereikt, met een redelijke verdeling over de achtergrondgegevens van de ouders en de kinderen. Reden van uitval en uiteindelijk responspercentage staan in tabel 3.1

Tabel 3.1 - Steekproefomvang, uitval en bereikte respons

Omvang beginbestand steekproef	ouders met kind in het basisonderwijs en/of voortgezet onderwijs	
	n	%
gebeld	799	100
antwoordapparaat/in gesprek	133	16
geen afspraak binnen termijn mogelijk	52	7
geen tijd/zin, interesse	8	1
gesprekken	606	76

We hebben geen tekenen kunnen vinden dat de uitval van invloed is geweest op de samenstelling van de groep respondenten die wel aan het onderzoek heeft deelgenomen. Met een respons van 76 procent van de netto-steekproef kunnen we concluderen dat door deze beperkte uitval de gevonden resultaten representatief zijn voor de onderzochte populatie van ouders.

3.3 Analyses

De analyses van de gesprekken waren er ten eerste op gericht om een beeld te krijgen van de mening van ouders over vormen, inhoud en effecten van overleg met hun kinderen. Deze variabelen zijn gerelateerd aan een twaalftal achtergrondkenmerken die betrekking hebben op het gezin (samenstelling), de ouder (geslacht, leeftijd, opleiding, tot welke kerkelijke/levensbeschouwelijke groepering men zich rekent, men zich onder druk laat zetten door kind, bereidheid tot overleg, toekomst met vertrouwen tegemoet ziet), het kind (op basisschool of school voor voortgezet onderwijs, geslacht, de leeftijd van het kind), aard van de relatie tussen ouder en kind (vormelijkheid), omdat deze achtergrondkenmerken van invloed zouden kunnen zijn op de vormgeving en de waardering van het overleg tussen ouder en kind (zie paragraaf 2.2).

Voor het analyseren van de samenhangen tussen vormen, inhoud en effecten van overleg met de achtergrondkenmerken hebben we variantie-analyses uitgevoerd met elk van de achtergrondkenmerken als predictor van de verschillende aspecten van overlegsituaties. Deze analyses geven de significantie van de verschillen in gemiddelden/percentages op deze aspecten voor de groepen die door het achtergrondkenmerk worden gedefinieerd.

Tevens hebben we door middel van tweeweg-variantieanalyses onderzocht in hoeverre een bepaalde samenhang binnen de groep kinderen in het basisonderwijs verschilt van diezelfde samenhang binnen de groep kinderen in het voortgezet onderwijs. We spreken hier van interactieve effecten tussen het kenmerk basisonderwijs/voortgezet onderwijs en een ander kenmerk. Dit kan natuurlijk alleen voor die gegevens die niet specifiek aan kinderen in het basisonderwijs of

voortgezet onderwijs zijn gevraagd, dus voor motieven/effecten van onderhandelen, onderhandelbare onderwerpen en uitspraken over onderhandelen¹.

Van belang is de controle op interactie-effecten om die situaties te achterhalen waarin de verschillen voor kinderen in het basisonderwijs tegengesteld verlopen aan die van kinderen in het voortgezet onderwijs, waardoor het totale effect van bijvoorbeeld geslacht nul kan zijn, terwijl er voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs apart wel effecten zijn².

Vrijwel alle getallen in de tabellen zijn percentages (afgerond op een heel procent), tenzij het gemiddelden of rapportcijfers betreft (afgerond op 1 decimaal).

Daar waar sprake is van een significante samenhang, hebben we de celwaarden die boven het gemiddelde liggen (bij percentages meestal 4% of meer) vet gedrukt. Deze waarden worden in eerste instantie gebruikt voor de interpretatie van het effect.

Soms wordt alleen in de tekst aangegeven waar significante verschillen samenhangen met de achtergrondvariabelen.

In de enquête waren enkele aspecten opgenomen in een 'doorverwijsstructuur', zoals bij de vragen naar motieven en effecten van overleggen c.q. onderhandelen. De antwoordpercentages hebben na een doorverwijzing dan een andere centeringsbasis dan de overige aspecten die (afgezien van enkele missing data) op het volle aantal respondenten (n=325 in het basisonderwijs en n=281 in het voortgezet onderwijs) gebaseerd zijn.

In de tabellen is steeds aangegeven op welk aantal respondenten de percentages gebaseerd zijn in de subvragen die bij dat aspect horen.

1 Stel dat bijvoorbeeld volgens de ouders jongens op een bepaalde anders beoordelen dan meisjes, bijvoorbeeld jongens 30 procent, meisjes 50 procent. De vraag is nu of dit verschil van 20 procent zowel bij bas- kinderen als bij vo- pubers is te vinden, afgezien van een eventueel niveauverschil tussen basisonderwijs en voortgezet onderwijs.

Als we bijvoorbeeld vinden: jongens basisonderwijs 20 procent, meisjes basisonderwijs 40 procent en jongens voortgezet onderwijs 40 procent, meisjes voortgezet onderwijs 60 procent, dan is er wel een basisonderwijs/voortgezet onderwijs effect (basisonderwijs gemiddeld 30 procent ten opzichte van voortgezet onderwijs gemiddeld 50 procent), maar het verschil tussen meisjes en jongens is in beide gevallen +20 procent. Er is dus geen interactie basisonderwijs/voortgezet onderwijs met geslacht op die beoordeling.

2 Als bijvoorbeeld bij kinderen in het basisonderwijs gevonden wordt: jongens in het basisonderwijs 20 procent, meisjes in het basisonderwijs 40 procent en jongens in het voortgezet onderwijs 60 procent, meisjes in het voortgezet onderwijs 40 procent, dan is er geen totaal effect van geslacht, namelijk: jongens gemiddeld $(20+60) : 2 = 40\%$ en meisjes ook $(40+40) : 2 = 40\%$. Dit komt door het bestaan van een interactie-effect. Het verschil tussen jongens en meisjes is bij kinderen in het basisonderwijs anders dan bij pubers in het voortgezet onderwijs. De uitspraak: 'er is geen effect van geslacht' is dan niet correct. Dit effect bestaat wel, maar moet voor het basisonderwijs en voortgezet onderwijs apart worden bekeken.

3.4 Achtergrondkenmerken

De verdelingen van de gebruikte achtergrondkenmerken zijn als volgt.

Gezinssamenstelling

De variabele ‘gezinssamenstelling’ is samengesteld door combinatie van de variabelen ‘aantal kinderen in het basisonderwijs’ en ‘aantal kinderen in het voortgezet onderwijs’.

Iets meer dan de helft (51%) van de ondervraagde ouders heeft alleen kinderen in het basisonderwijs. Bijna een kwart (23%) van de ouders heeft alleen kinderen in het voortgezet onderwijs. En iets meer dan een kwart (26%) van de ouders heeft zowel kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs.

Bijna de helft van de ouders (41%) zegt dat ze niet tot een kerkelijke of levensbeschouwelijke groepering behoren. Zie tabel 3.3.

Tabel 3.3 - *Gezinssamenstelling en kerkelijkheid, in procenten en aantallen*

	procenten			aantallen		
	basis- onder- wijs	voort- gezet - onder- wijs	totaal	basis- onder- wijs	voort- gezet - onder- wijs	totaal
<i>Gezinssamenstelling</i>						
alleen kinderen in het basisonderwijs	81	17	51	263	48	311
kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs	18	35	26	59	98	157
alleen kinderen in het voortgezet onderwijs	1	48	23	3	135	138
<i>Kerkelijke richting</i>						
geen	43	40	41	137	111	248
protestants-christelijk	18	21	19	57	60	117
rooms-katholiek	34	29	32	110	81	191
anders	6	10	8	18	28	46

Kenmerken ouders

Meer dan de helft (61%) van de ondervraagde ouders is vrouw en ruim tweederde is 40 jaar of ouder. Een derde van de ouders heeft een opleiding op hbo- of universitair niveau. Zie tabel 3.4.

Kenmerken van het kind

Iets meer dan de helft van de kinderen waarover is ondervraagd, zit in het basisonderwijs. Ruim de helft is jongen.

Tabel 3.4 - Kenmerken ouders en kinderen, in procenten en aantallen

	procenten			aantallen		
	basis- onder- wijs	voort- gezet - onder- wijs	totaal	basis- onder- wijs	voort- gezet - onder- wijs	totaal
<i>Geslacht ouder aan wie de vragen zijn voorgelegd</i>						
man	38	41	39	124	114	238
vrouw	62	59	61	201	167	368
<i>Leeftijd ouder</i>						
tot 40 jaar	52	9	31	168	25	193
40 t/m 44 jaar	31	35	33	101	97	198
45 en ouder	17	57	35	56	159	215
<i>Opleiding ouder</i>						
lbo	15	16	15	48	45	93
mavo/havo/vwo	25	27	26	81	75	156
mbo	24	25	24	77	70	147
hbo/universiteit	36	32	34	117	90	207
<i>Geslacht kind</i>						
jongen	50	54	52	163	153	316
meisje	50	46	48	162	128	290
<i>Relatieve leeftijd kind¹</i>						
jonger	50	53	51	161	150	311
ouder	50	47	49	164	131	295

We hebben nog bekeken in hoeverre geslacht en leeftijd van de ouders en de kinderen samenhangen met andere achtergrondkenmerken als gezinssamenstelling, opleiding van ouders en kerkelijkheid/levensbeschouwendheid. Er zijn geen relevante correlaties gevonden en concluderen dat geslacht en leeftijd van ouders/kinderen en het functioneren van overleg tussen ouders en kinderen een onafhankelijke bron van verklaring voor overleg- en onderhandelsituaties kan vormen².

In het volgende hoofdstuk worden resultaten van de telefonische enquête gepresenteerd.

1 Binnen het basisonderwijs en voortgezet onderwijs is op basis van de leeftijd van het kind een dichotomie gemaakt in relatief jong respectievelijk oud, namelijk relatief jong in het basisonderwijs is tot en met 8 jaar, relatief oud is ouder dan 8 jaar, relatief jong in voortgezet onderwijs is tot en met 15 jaar, relatief oud is ouder dan 15 jaar.

2 Bij de correlatie tussen gezinssamenstelling en de leeftijd van de ouder vinden we vanzelfsprekende samenhangen: gezinnen met alleen pubers in het voortgezet onderwijs hebben gemiddeld genomen relatief oudere ouders. Dat geldt ook in mindere mate voor de leeftijd van de ouder en het kind waar het interview betrekking op heeft. Dit kind is bij relatief oudere ouders ook relatief wat ouder. Zie bijlage bij hoofdstuk 3, tabel 3.5.

4 Visie ouders op onderhandelen

4.1 Inleiding

In paragraaf 4.2 stippen we aan, op basis van literatuur, welke communicatievormen zijn te onderscheiden en wat de betekenis van onderhandelen is bij de opvoeding. Paragraaf 4.3 en 4.4 geven een beeld van de aard van de relatie tussen ouders en kinderen en het overleg over huis-, tuin- en keukenkwesies. Paragraaf 4.5 en paragraaf 4.6 schetsen de ervaren problemen, motieven voor overleg in probleemsituaties. In paragraaf 4.7 en 4.8 behandelen we de effecten van overleg in probleemsituaties en bespreekbaarheid van onderwerpen. In paragraaf 4.9 komt de beoordeling van de ouders als opvoeders en de relatie met het kind aan de orde. In paragraaf 4.10 bespreken we de door ouders gehanteerde onderhandelingsstrategieën.

4.2 Communicatievormen en betekenis van onderhandelen

In de opvoeding betekent een ‘bevelshuishouden’ dat de omgang en communicatie tussen volwassenen en jeugdigen berust op gezag en gehoorzaamheid waarbij er voor jongeren maar beperkte mogelijkheden zijn om invloed uit te oefenen. Een ‘onderhandelingsopvoeding’ zou daarentegen een rijkgeschakeerde communicatie tussen de generaties kennen waarbij de gezinsleden onderhandelen over regels en bij meningsverschillen zoeken naar oplossingen die voor alle betrokkenen acceptabel zijn¹. Onderhandelen gaat verder dan overleg voeren waarbij in beraadslagingen argumenten worden uitgewisseld. Onderhandelen heeft hier de betekenis van intensief communiceren door twee of meer wederzijds afhankelijke partijen, vanuit verschillende posities en deels strijdige, deels gemeenschappelijke belangen die tot een voordelige overeenstemming proberen te komen². De grens tussen overleggen en onderhandelen is echter moeilijk te trekken.

Het verschil tussen een ‘bevelshuishouden’ en een ‘onderhandelingsopvoeding’ is niet zozeer de regelgeving en de grenzen op zich, maar ligt meer in het beredeneren van regels en grenzen te veranderen. Naarmate de bereidheid en de mogelijkheid te communiceren over regels en grenzen toenemen, verschuiven ook de opvoedingsdoelen van ouders: ze streven niet naar een braaf en gehoorzaam kind, maar naar een zelfstandig kind dat de eigen behoeften tot zelfstandig handelende individuen veel met hen praten en discussiëren³.

1 Bois-Reymond, M. du, E (1993). Jeugd en gezin. In: Dieleman, A. J., F. J. van der Linden & A.C. Perreijn (red.), *Jeugd in meervoud. Theorieën, modellen en onderzoek van leefwerelden van jongeren* De Tijdstroom, Open Universiteit: Utrecht, pp. 134-135.

2 Huguenin, P. (1994). *Zakboek voor onderhandelaars*. Vuistregels, vaardigheden en valkuilen, Houten/Zaventem: Bohn Stafleu van Loghum, p. 15.

3 Bois-Reymond, M. du, Y. te Poel & J. Ravesloot (1998). *Jongeren en hun keuzes*. Bussum. Coutinho.

4.3 Aard van de relatie

We hebben ouders in de enquête de vraag voorgelegd hoe de kinderen de ouders aanspreken. De overgrote meerderheid (87%) van de kinderen zegt 'je' en 'jij' tegen hun ouders. Veelal in combinatie met het noemen van de aanspreekvorm 'papa/ mama' (68%) of de voornaam (19%). Dit duidt er op dat ouders via het tutoyeren een 'gelijkwaardige relatie' tot hun kinderen proberen te creëren.

Ouders met kinderen in het basisonderwijs laten zich vaker (73%) 'mama/je' c.q. 'papa/je' noemen dan ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs (68%). Dit hangt samen met de leeftijd van de ouders.

Volgens ruim een tiende (12%) van de ouders spreken de kinderen hen met 'u' aan in combinatie met 'papa/mama'.

Zwakke samenhangen zijn er tussen de opleiding van ouders, het behoren tot een kerkelijke of levensbeschouwelijke groepering¹ en de aard van de relatie:

- ouders met een kerkelijke instelling zijn wat meer vormelijk (worden met 'u' aangesproken);
- ouders met een hogere opleiding zijn wat minder vormelijk.

We zien verder, misschien tegen de verwachting in, dat de mate van vormelijkheid vrijwel ongerelateerd is aan de mate waarin de ouder zegt te overleggen met het kind en met de mate waarin hij zich door het kind onder druk laat zetten.

4.4 Overleg over huis-, tuin- en keukenkwesities

Er wordt wel gesteld dat ouders in moderne onderhandelingshuishoudens van hun kinderen verwachten dat zij zich moeten ontwikkelen tot individuen die zelfstandig keuzes weten te maken². Strookt de praktijk met de theorie?

Allereerst hebben we ouders de vraag voorgelegd wie er bepaalt wat er moet gebeuren bij allerlei huis-, tuin- en keukenkwesities. Het ging er om vast te stellen hoe het gedrag van ouders is in diverse situaties³. De onderwerpen die we de ouders hebben voorgelegd bestonden in het basisonderwijs uit een zevental 'kinderonderwerpen' en voor ouders in het voortgezet onderwijs uit een achttal 'puberonderwerpen'⁴.

1 Kerkelijkheid/levensbeschouwelijkheid is voor deze bewerking gedichotomiseerd in: wel/geen kerkelijkheid/levenbeschouwelijkheid.

2 Swaan, A. de (1979). *Uitgaansbeperking en uitgaansangst. Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding*. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de sociologie aan der Universiteit van Amsterdam. Amsterdam: De Gids/Meulenhoff.

Bois-Reymond, M. du, Y. te Poel & J. Ravesloot (1998). *Jongeren en hun keuzes*. Bussum. Coutinho.

3 As, N. van & J. Janssens (1995). *Praten met kinderen. Een boek voor ouders en andere opvoeders*. Leuven: Garant, pp. 7-11.

4 De 'kinderonderwerpen'/problemen zijn niet ook aan de pubers gevraagd, omdat het ons niet zinvol leek om ouders van bijvoorbeeld een 17-jarig kind te vragen wie er beslist over 'eten' of 'tjdstip naar bed gaan'.

Kinderonderwerpen

Ouders met kinderen in de basisschoolleeftijd stellen doorgaans de regels vast, wat wenselijk en acceptabel gedrag is en kinderen dienen zich daaraan te houden. Naarmate de kinderen ouder worden, overleggen/onderhandelen ouders ook vaker met hen over wat wel of niet 'hoort'.

Volgens ouders loopt een overleg/onderhandeling bijna nooit uit op een eindeloze discussie zonder dat het probleem wordt opgelost. Men bereikt over het algemeen een oplossing. In incidentele gevallen loopt een overleg/onderhandeling uit op een situatie dat er een besluit genomen wordt, maar dat het kind zich niet aan de afspraken houdt.

Naar bed gaan

In het basisonderwijs gaat de overgrote meerderheid (89%) van de kinderen naar bed op het moment dat ouders dat willen. Bijna een tiende (9%) van de ouders overlegt met hun kinderen over dit onderwerp.

Voor ruim een vijfde (21%) van de ouders is het problematisch om kinderen om tijd in bed te krijgen. Oudere kinderen hebben vaker wat in de melk te brokkelen over het tijdstip dat ze moeten slapen.

Het is vaker een probleem bij ouders met een vormelijke instelling (de kinderen spreken hen met 'u' aan) die jongere kinderen hebben (tot en met 8 jaar), om hun kinderen 'soepel' in bed te krijgen.

Eten

Kinderen op de basisschool moeten volgens een grote meerderheid (80%) van de ouders eten wat de pot schaft. Bijna een vijfde (19%) van de ouders bepaalt het in samenspraak met hun kinderen.

Vakantiebestemming

De overgrote meerderheid (94%) van de ouders gaat met hun kinderen in het basisonderwijs op vakantie. Bijna tweederde (64%) van deze ouders die op vakantie gaan, bepaalt zonder overleg wat het reisdoel is. Ruim een derde (36%) van de ouders pleegt wel overleg met het kind. Met oudere kinderen wordt vaker hierover van gedachten gewisseld voordat een besluit wordt genomen.

Ouders met zowel kinderen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs bepalen vaker in samenspraak met de kinderen de vakantiebestemming.

Hoogte zakgeld

Een ruime meerderheid (58%) van de kinderen op de basisschool krijgt zakgeld. Naarmate kinderen ouder zijn, krijgen ze vaker een geldbedrag ter beschikking. Bijvoorbeeld van de kinderen van 8 jaar en ouder krijgt de grote meerderheid (80 procent) van zijn ouders zakgeld. Ruim driekwart (78%) van de ouders bepaalt eenzijdig de hoogte van dit bedrag. Bijna een kwart (22%) van de ouders bepaalt in overleg de hoogte van dit douceurtje. Ouders van kinderen die ouder dan 8 jaar zijn, overleggen wel vaker over de hoogte van het zakgeld. 'Oudere ouders' (van 45 jaar en ouder) bepalen vaker zonder overleg de hoogte van het bedrag.

Helpen in de huishouding

Volgens de overgrote meerderheid (88%) van ouders steken hun kinderen de handen uit de mouwen in de huishouding. In iets minder dan de helft (45%) van de gevallen dat het kind assisteert, bepaalt de ouder wat er moet gebeuren. In de andere helft (49%) wordt in overleg bepaald welke bijdrage het kind levert. Minder dan een tiende (6%) van de ouders laat het aan de kinderen zelf over.

Ouders met een positieve toekomstvisie ervaren de onderhandelingen met hun kinderen over dit onderwerp vaker als een probleem.

Computeren

De meeste kinderen (84%) kunnen thuis gebruik maken van een computer. 42 Procent van de ouders die een personal computer thuis hebben staan, bepaalt zonder overleg of het kind er wel of geen gebruik van mag maken. In bijna een derde van de gezinnen (32%) gaat het in dialoog. En ruim een kwart (26%) van de kinderen mag zelf bepalen of hij/zij iets op de computer doet.

Ouders met een positieve toekomstvisie bepalen vaker zelf hoe lang hun kinderen mogen 'computeren'.

Naar tv-kijken

Bijna een derde (31%) van de ouders is thuis de baas over de tv. Bijna de helft (48%) van de ouders overlegt wanneer hun kinderen tv mogen kijken. Ruim een vijfde (21%) van de kinderen kan zonder te vragen voor de tv gaan zitten.

Ouders jonger dan 40 jaar bepalen vaker eenzijdig of hun kinderen mogen kijken. En ouders die veelal geen overleg voeren, hebben vaker problemen met hun kind over dit onderwerp.

Zie tabel 4.1a en de bijlage bij hoofdstuk 4.

Tabel 4.1a – Wie bepaalt wat er gebeurt bij verschillende overlegsituaties én in die situaties dat het onderwerp een probleem is geweest, in procenten

	wie bepaalt wat er gebeurt				probleem			
	ik	overleg	kind	totaal (n= 100%)	totaal	binnen totaal: als ik het bepaal	binnen totaal: bij overleg	binnen totaal: als kind het bepaalt
<i>Kinderonderwerpen</i>								
Naar bed gaan	89	11	0	325	21	23	11	
Eten	80	19	1	322	23	23	21	23
Vakantiebestemming	64	36	0	306	0	1	0	
Hoogte zakgeld	78	22	0	189	1	1	4	
Helpen in huishouding	45	49	6	286	19	22	21	19
Computeren	42	32	26	273	12	21	12	8
Kijken naar TV	31	48	21	322	12	12	13	13
Afgelopen jaar problemen	65			

Puberonderwerpen

Ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs geven over de hele linie meer uitleg over de regels in het gezin en overleggen vaker met hun kinderen waaraan zij zich moeten houden. Beslissingen vallen veelal in discussies, omdat ouders naar oplossingen zoeken die voor hen en de kinderen acceptabel zijn. Naarmate de kinderen ouder zijn, worden ze vaker zelf verantwoordelijk gehouden voor hun beslissingen.

Tijdstip van thuiskomen

Het belangrijkste onderwerp van 'twistpunten' tussen pubers en hun ouders is het tijdstip waarop kinderen thuis moeten komen bij feestjes, uitgaan e.d. Het tijdstip van thuiskomen is mede zo'n belangrijk onderhandelingsonderwerp, omdat jongeren voor hun activiteiten vaak lang onderweg zijn en de plaatsen van vermaak op grote afstand van de ouderlijk woning en de buurt liggen¹.

Een ruime meerderheid (60%) van de ouders regelt het tijdstip van thuiskomen in onderling overleg. Met name ouders met een hogere opleiding bespreken vaker met hun kinderen op welk tijdstip ze weer thuis verwacht worden. Een kwart (25%) van de ouders bepaalt echter enkelzijdig hoe laat het kind weer binnen moet zijn. En 15 procent van de kinderen mag het zelf weten. Naarmate een kind ouder is, mogen ze het vaker zelf bepalen, zoals verwacht kon worden. Als ouders alleen een kind in het voortgezet onderwijs hebben, bepalen hun kinderen het ook vaker zelf.

Internetten

Ruim driekwart (78%) van de kinderen in het voortgezet onderwijs kan thuis gebruik maken van internet. Een groot deel (45%) van de ouders overlegt met hun kinderen over het gebruik hiervan. Ruim een kwart (27%) van de ouders bepaalt of hun kinderen permissie krijgen om te internetten. Ruim een kwart (28%) van de kinderen hoeft geen toestemming te vragen en beslist het zelf. Ouders met relatief jongere kinderen zeggen het vaker zelf in de hand te houden of hun kinderen mogen internetten. Ouders die ouder zijn dan 45 jaar laten het daarentegen vaker aan hun kinderen over. Ouders met zowel kinderen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs, bepalen vaker in overleg of internetten is toegestaan.

Soft drugs

Een ruime meerderheid (61%) van de ouders stelt dat soft drugs geen onderwerp van gesprek is met hun kinderen. Het is bekend dat ook maar relatief weinig jongeren (20%) wel eens soft drugs gebruikt².

Een deel van de ouders (40%) van de ouders waarvan de kinderen drugs gebruiken, stelt dat dit in overleg gebeurt. Een derde (33%) van de ouders zegt de regie in handen te hebben voor het gebruik van drugs. Ruim een kwart (27%) van de ouders laat het geheel aan de verantwoordelijkheid van hun kinderen over.

1 Haan, J. de & A. van den Broek, (Vrije)tijdsbesteding (2000). In: Wittebrood, K. & S. Keuzenkamp (red.), *Rapportage jeugd 2000. Trajecten van jongeren naar zelfstandigheid*. SCP: Den Haag, pp. 25-46.

2 Zwart, W.M. de, K. Monshouwer & F. Smit. *Jeugd en riskant gedrag: kerngegevens 1999*. Utrecht: Trimbos-instituut.

Alcoholische dranken

Wat betreft het consumeren van alcoholische dranken gaat ruim een kwart (28%) van de ouders van kinderen in het voortgezet onderwijs er van uit dat hun kind geen alcohol nuttigt¹.

De helft (50%) van de ouders waarvan de kinderen wel alcoholische dranken consumeren, voert met hen overleg over het gebruik. Ruim een derde (38%) van de kinderen is geheel vrij in welke mate men alcohol gebruikt. Hoe ouder de kinderen zijn, des te vaker bepalen ze het zelf. Ruim een tiende (12%) van de ouders stelt voorwaarden.

Feestje thuis organiseren

Bijna de helft (46%) van de kinderen in het voortgezet onderwijs organiseert wel eens feestje thuis waarbij de ouders niet aanwezig zijn. Ruim twee derde (67%) van de ouders zegt van te voren in overleg met hun kinderen vast te stellen hoe zo'n feestje dient te verlopen. Een vijfde (20%) van de ouders houdt de touwtjes stevig in handen en bepaalt wat wel en niet is toegestaan. Iets meer dan een tiende van de ouders (13%) laat het geheel en al aan hun kind over.

Roken

De helft (51%) van de kinderen in het voortgezet onderwijs rookt volgens de ouders. Bijna een derde (31%) van de ouders heeft daar met hun kinderen overleg over. Van de kinderen die roken doet meer dan de helft (53%) daarvan dit zonder toestemming te hebben gevraagd aan hun ouders (en dat weten de ouders dus kennelijk wel). En hoe ouder de kinderen, des te vaker bepalen ze het zelf. Ouders met een protestants-christelijke achtergrond verbieden vaker dat hun kind mag roken.

Aanschaf kleding

Aanschaf van kleding gaat volgens de meerderheid (56%) van de ouders in overleg. Een deel (40%) van de kinderen is er zelf verantwoordelijk voor. En ook hierbij geldt: hoe ouder de kinderen, des te vaker bepalen ze het zelf.

Seks hebben

Bij een deel van de gezinnen (39%) is er geen communicatie over dit onderwerp. Iets meer dan de helft (51%) van de jongeren bepaalt volgens de ouders zelf of het seks heeft. Een minderheid van de ouders (44%) zegt wél met hun kinderen te communiceren over het hebben van seks. Zie tabel 4.1b. en de bijlage bij hoofdstuk 4.

¹ Deze gegevens komen overeen met het Nationaal Scholierenonderzoek. NIBUD (1999). *Nationaal Scholierenonderzoek 1996: gedrag en gezondheid*. Utrecht: NIBUD.

Tabel 4.1b – Wie bepaalt wat er gebeurt bij verschillende overlegsituaties én in die situaties dat het onderwerp een probleem is geweest, in procenten

	wie bepaalt wat er gebeurt				probleem			
	ik	overleg	kind	totaal (n= 100%)	totaal	binnen totaal: als ik het bepaal	binnen totaal: bij overleg	binnen totaal: als kind het bepaalt
<i>Puberonderwerpen</i>								
Tijdstip van thuiskomen	25	60	15	267	14	21	14	10
Internetten	28	45	27	219	9	18	7	10
Soft drugs	27	40	33	110	1	3	2	0
Alcoholische drank	12	50	38	202	2	0	2	5
Feestjes thuis organiseren zonder toezicht van ouders	20	67	13	129	1	4	2	0
Roken	16	31	53	143	2	9	2	3
Aanschaf kleding	4	56	40	275	2	0	3	2
Seks hebben	5	44	51	171	1	0	4	1
Afgelopen jaar problemen	30			

Opmerkelijk is dat tegen de verwachting in de mate van vormelijkheid (de kinderen zeggen ‘u’ tegen hun ouders) vrijwel ongerelateerd is aan de mate waarin de ouder zegt te overleggen met het kind over allerlei onderwerpen.

4.5 Ervaren problemen

Kinderonderwerpen

Bijna tweederde (65%) van de ouders met een kind in het basisonderwijs geeft aan dat er ten aanzien van overlegsituaties met hun kind (één of meer) problemen zijn geweest in het afgelopen jaar. De twee onderwerpen waar ouders de meeste problemen mee hadden (in ruim 20% van de gevallen) hadden betrekking op het tijdstip waarop ouders wilden dat hun kinderen naar bed gingen en wat de kinderen moesten eten. Zie het rechter deel van tabel 4.1a.

Puberonderwerpen

Maar bijna een derde (30%) van de ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs geeft te kennen dat er problemen zijn geweest in onderhandelingssituaties met hun kinderen. Dit komt

omdat onderwerpen als roken, gebruik van soft drugs, alcohol en seks hebben niet altijd over wordt gecommuniceerd in gezinnen.

Het tijdstip van thuis komen plus internetten zijn de belangrijkste bronnen van conflict tussen ouders en kinderen in het voortgezet onderwijs. Zie het rechter deel van tabel 4.1b.

We hebben daarna nog onderzocht in hoeverre het standpunt van de ouder over een bepaald onderwerp samenhangt met de mate waarin dat onderwerp een probleem is geweest (zie de meest rechtse 3 kolommen van tabellen 4.1a en 4.1b). Daar komt uit dat er alleen bij ‘computeren’, ‘tijdstip van thuiskomen’ en ‘internetten’ sprake is van zo’n samenhang, die er steeds op neer komt dat er relatief vaker problemen zijn als de ouder wil bepalen hoe het kind zich dient te gedragen.

4.6 Motieven overleg probleemsituaties

Vervolgens is aan de groep ouders, die aangaven dat er in het afgelopen jaar wel eens problemen zijn geweest in overlegsituaties, de vraag voorgelegd wat hun motieven waren om wel of niet met hun kinderen daarover te communiceren.

Een ruime meerderheid (69%) van de ouders voert op een gegeven moment **geen** overleg meer en treedt beslissend op om problemen uit de weg te ruimen. Als belangrijkste argumenten worden aangevoerd: ik weet wat het beste is voor mijn kind (30%) en het kind is te jong om consequenties van keuzes te kunnen inschatten (29%).

Ouders met een kind in het basisonderwijs stellen vaker dat zij weten wat het beste is voor hun kind en dat het kind nog te jong is om te overleggen. Zie tabel 4.2a.

Tabel 4.2a – Motieven voor geen overleg bij probleemsituaties, in procenten

	totaal (n=203)	basis- onder- wijs (n=156)	voort- gezet onder- wijs (n=47)
Waarom géén overleg			
Ik weet wat het beste is voor mijn kind	30	34	21
Kind is te jong en kan consequenties van keuzes niet inschatten	29	35	11
Uiteenlopende redenen*	29	25	43
Geen motieven genoemd	12	6	25

* Verantwoordelijkheid geven, vertrouwen schenken, vergroten onderling vertrouwen, ik wil ruzie voorkomen, ik wil onveilige situaties/ziekte voorkomen, anders.

Bijna een derde (31%) van de ouders voert wel overleg bij probleemsituaties. Belangrijkste motief om **wel** intensief te communiceren over regels en grenzen die de ouder stelt c.q. wil stellen: het kind verantwoordelijkheid geven (zie tabel 4.2b).

Tabel 4.2b – Motieven voor wel overleg bij probleemsituaties, in procenten

	totaal (n=91)	basis- onder- wijs (n=57)	voort- gezet onder- wijs (n=34)
Waarom wel overleg			
Verantwoordelijkheid geven	29	29	28
Ik weet wat het beste is voor mijn kind	16	24	5
Uiteenlopende redenen*	55	47	67

* Ik wil ruzie voorkomen, kind is te jong en kan consequenties van keuzes niet inschatten, vertrouwen schenken, vergroten onderling vertrouwen, ik wil onveilige situaties/ziekte voorkomen, anders.

4.7 Effecten overleg probleemsituaties

Wat zijn de effecten van overleg in probleemsituaties? Een ruime meerderheid (85%) van de ouders met kinderen in het basisonderwijs stelt dat er goede afspraken zijn gemaakt na overleg over meningsverschillen met betrekking tot onderwerpen als het tijdstip van naar bed gaan, wat het kind moet eten en welke bijdrage het kind levert in de huishouding. In het voortgezet onderwijs stelt de overgrote meerderheid (94%) van de ouders dat overleg over het tijdstip van thuiskomen en internetten geresulteerd heeft in goede afspraken waaraan het kind zich houdt. Dus overleg in probleemsituaties leidt bijna altijd tot goede oplossingen. Zie tabel 4.3.

Tabel 4.3- Effecten van overleg in probleemsituaties, in procenten

	totaal (n=89)	basison- derwijs (n=55)	voort- gezet onder- wijs (n=34)
Goede afspraken en kind houdt zich er aan	88	85	94
Goede afspraken, maar kind houdt zich er niet aan	10	13	6
Geen overeenstemming	2	2	0

4.8 Bespreekbaarheid van onderwerpen

Zijn ouders bereid met hun kinderen te overleggen over zaken als: familiebezoekjes afleggen, schoolkeuze, kerkbezoek, gezinsuitbreiding en omgangsregeling?

De meeste (90%) van de ouders zijn bereid om met hun kind te beraadslagen of zij wel of geen familiebezoeken zullen afleggen en voor welke school er gekozen moet worden.

Kerkbezoek is voor de meeste (83%) ouders met een kerkelijke achtergrond veelal ook bespreekbaar. Gezinsuitbreiding wordt door bijna tweederde (64%) van de ouders als een bespreekbaar onderwerp met hun kinderen beschouwd. Maar dat wil betekenen natuurlijk niet dat kinderen ook daadwerkelijk zeggenschap hebben. Een overgrote meerderheid (86%) van gescheiden ouders is bereid met hun kinderen te overleggen over de omgangsregeling. Zie tabel 4.4.

Tabel 4.4- De mate waarin onderwerpen bespreekbaar zijn, in procenten

	ja, bespreekbaar	nee, onbespreekbaar	totaal (n=100%)
Op bezoek gaan bij familie	90	10	598
Schoolkeuze	90	10	564
Kerkbezoek	83	17	362
Gezinsuitbreiding	64	36	266
Omgangsregeling	86	14	42

4.9 Beoordeling

Beoordeling ouder als opvoeder

Hoe zien ouders zichzelf als opvoeders? Positieve waardering overheerst. De overgrote meerderheid (rond 90%) van de ouders stelt dat zij met hun kind overleggen en dat men zich niet onder druk laat zetten door hun kind. Ouders met kinderen in het basisonderwijs vinden in sterkere mate dat ze zich niet onder spanning laten zetten door hun kind. Zie tabel 4.5.

Visie op de toekomst

Rond driekwart van de ouders ziet de toekomst met vertrouwen tegemoet. Zie tabel 4.5.

Tabel 4.5- Uitspraken over de ouder als opvoeder en visie op de toekomst , in procenten

	basis- onder- wijs (n=325)	voort- gezet onder- wijs (n=281)	totaal (n=606)
<i>Ik overleg en leg uit</i>			
zeer mee eens	13	15	14
mee eens	76	75	75
minder mee eens	11	10	11
<i>Ik laat me niet door mijn kind onder druk zetten</i>			
zeer mee eens	35	24	30
mee eens	53	66	59
minder mee eens	12	11	11
<i>Ik zie de toekomst met vertrouwen tegemoet</i>			
zeer mee eens	15	13	14
mee eens	60	66	62
minder mee eens	13	10	12
oneens	13	11	12

Beoordeling van de relatie met kind

Aan de ouders is vervolgens gevraagd op een 5-puntsschaal aan te geven hoe zij de relatie met hun kind beoordelen. Onder de ouders domineren de positieve elementen van de relatie met hun kind: het lukt hen om veiligheid en geborgenheid te bieden, er is volgens hen voldoende tijd voor persoonlijk contact met hun kind, men respecteert de privacy van het kind, zij voelen zich betrokken bij het wel en wee en zij hebben tijd voor persoonlijk contact. Bijna alle ouders vinden het belangrijk dat hun kind een eigen identiteit ontwikkelt.

Over één aspect van de relatie met hun kind hebben ouders een uitgesproken *negatief* oordeel: ze vinden het uitermate vervelend om met een schreeuwend kind in een supermarkt te staan of op een feestje te zitten (basisonderwijs: 4-12 jaar) en dat hun kind hen in het bijzijn van anderen met confronterende opmerkingen te kijk zet (voortgezet onderwijs: 13-18 jaar). Zie tabel 4.6.

Tabel 4.6- Uitspraken over de relatie ouder en kind, in procenten

	zeer eens	eens	noch eens, noch oneens	oneens	zeer oneens	totaal (n=100%)
Het lukt me niet om veiligheid en geborgenheid aan mijn kind te bieden, zoals ik eigenlijk zou willen (bijvoorbeeld door echtscheiding, hard werken, nare school).	1	17	6	65	11	605
Er is weinig ècht tijd voor persoonlijk contact tussen mij en mijn kind (bijvoorbeeld door drukke baan).	0	6	3	71	19	604
Ik vind het erg om met een schreeuwend kind in Albert Heijn te staan/of op een feestje te zitten (basisonderwijs).	15	45	10	26	5	324
Ik vind het erg dat mijn kind me in het bijzijn van anderen met confronterende opmerkingen voor gek zet (voortgezet onderwijs).	13	48	10	27	1	277
Ik vind het belangrijk dat mijn kind een eigen identiteit ontwikkelt.	38	61	0	0	0	605
Ik vind het lastig de privacy van mijn kind te respecteren (bijvoorbeeld ik 'inspecteer' ongevraagd de jaszakken, de schooltas, de agenda, de bureaulaatjes in zijn/haar kamer).	1	9	6	69	14	604
Ik zou meer betrokken willen zijn bij het wel en wee van mijn kind.	2	19	7	62	10	605
Ik zou graag meer persoonlijk contact willen hebben met mijn kind, maar de tijd ervoor ontbreekt me.	0	13	6	68	12	604

Er is een verschil in het oordeel van ouders met kinderen op de basisschool versus het oordeel van de ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs over hun relatie met hun kind. Ouders met een kind in het basisonderwijs vinden vaker dat ze hun kind veiligheid en geborgenheid kunnen bieden.

Rapportcijfers

Ouders geven zichzelf een ruime voldoende als opvoeder (7.3) en een goed rapportcijfer (7.8) voor de relatie met hun kind. Ouders met alleen kinderen in het basisonderwijs beoordelen de relatie met hun kind positiever (8.0) dan ouders met alleen kinderen in het voortgezet onderwijs en ouders die

zowel kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs hebben (7.7). Ouders met ‘lastige’ pubers zijn dus ook tevreden over hoe ze met hun kinderen omgaan.

4.10 Onderhandelingsstrategieën

Tenslotte hebben we nagegaan of er samenhangen zijn tussen achtergrondkenmerken van ouders¹, kinderen² en de door ouders gehanteerde onderhandelingsstrategieën. Onder onderhandelingsstrategieën verstaan we de keuzes van doelstellingen van ouders en de wijzen waarop zij deze doelstellingen in grote lijnen realiseren³. Zie in de bijlage de tabellen 4.8 tot en met 4.11.

Het kind

Voor ouders met kinderen in het basisonderwijs geldt ten opzichte van ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs dat de ouder:

- vaker zegt dat het kind te jong is als motief om niet te overleggen;
- minder vaak zegt dat het kind zich aan de gemaakte afspraak houdt;
- vaker zegt dat gezinsuitbreiding onbespreekbaar is;
- minder vaak zegt dat de schoolkeuze bespreekbaar is;
- minder vaak zegt dat familiebezoek bespreekbaar is;
- het vaker oneens is dat het kind geen veiligheid geboden wordt.

Het gezin

In gezinnen met zowel kinderen in het basisonderwijs als in het voortgezet onderwijs:

- wordt vaker in overleg de vakantiebestemming bepaald;
- wordt vaker in overleg bepaald of internetten mag.

In gezinnen met alleen kinderen in het voortgezet bepaalt het kind vaker zelf:

- het tijdstip van thuiskomen, internetten, alcohol drinken, het hebben van seks en de aanschaf van kleding dan kinderen in het voortgezet onderwijs in ‘gemengde’ gezinnen.

De levensbeschouwing

In gezinnen met een protestants-christelijke of ‘overige levensbeschouwing’ bepaalt de ouder vaker of het kind mag roken.

1 Geslacht, leeftijd, kerkelijkheid (kerkelijkheid is voor deze bewerking gedichotomiseerd in wel/geen kerkelijkheid), opleiding, kinderen in basisonderwijs en voortgezet onderwijs, vormelijkheid van de ouder-kind relatie, onder druk laten zetten door kind, de bereidheid van ouders tot overleg, de mate waarin de ouder zijn/haar toekomst met vertrouwen tegemoet ziet (deze uitspraak is als afzonderlijke predictor toegevoegd).

2 Geslacht, relatieve leeftijd kind.

3 Er is factoranalyse uitgevoerd op de vragen met betrekking tot ‘uitspraken over onderhandelen’. Daaruit komt één clustering naar voren van vier items (‘ik leg altijd zoveel mogelijk uit waarom ik iets verbied’, ik zoek bij verschillen van mening met mijn kind naar een oplossing die redelijk is voor beide partijen’, ‘ik ben bereid tijd te investeren in discussies en overleg met mijn kind’ en ‘ik werk samen met mijn kind aan oplossingen waarover beiden tevreden zijn’) die te maken hebben met: uitleggen/naar redelijke oplossingen zoeken/investeren in overleg/samenwerken aan oplossing. De items hebben we samen genomen in de factor (veel/weinig) overleggen. De overige items in ‘uitspraken over onderhandelen’ en ‘typering van de ouders’ zijn alle ongecorrleerd. Zie bijlage bij hoofdstuk 3.

Geslacht van de ouder

Mannen zeggen vaker dat het kind bepaalt of het mag computeren of seks mag hebben.

Vrouwen zeggen vaker dat er thuis geen feestjes zonder toezicht worden gehouden, zijn het vaker oneens dat ze geen tijd hebben voor persoonlijk contact met het kind, en geven zichzelf een hoger rapportcijfer als opvoeder en voor de relatie met hun kind.

Leeftijd van de ouder

De gevonden samenhangen met de leeftijd van de ouder komen, zoals te verwachten was, duidelijk voor een deel voort uit de daaraan gerelateerde leeftijd van het kind. Relatief jonge ouders zeggen vaker zelf te bepalen wat er gebeurt bij tv-kijken en naar bed gaan. Relatief oudere ouders zeggen vaker dat het kind bepaalt wat er gebeurt bij internetten en alcohol drinken en dat de vakantiebestemming in overleg wordt bepaald.

Opleiding van de ouder

In gezinnen waar de opleiding van de ouder op lbo-niveau ligt, is relatief vaak geen computer beschikbaar (voor het kind) waardoor relatief vaak 'niet van toepassing' wordt gezegd bij computeren en internetten. Ook zeggen ouders hier vaker zelf te bepalen of softdrugs gebruikt mogen worden.

Ouders met een hbo/universitaire opleiding zeggen vaker dat tv-kijken, het tijdstip van thuiskomen en het drinken van alcohol in overleg geregeld worden.

Niet onder druk laten zetten

Ouders die zeggen dat ze zich niet onder druk laten zetten door hun kinderen, zeggen vaker dat zij bepalen of er thuis feestjes worden georganiseerd zonder hun toezicht. Zij vinden het ook vaker genant om met een schreeuwend kind bij Albert Heijn te staan of om voor gek te worden gezet met confronterende opmerkingen.

Toch zijn deze ouders het ook beduidend vaker zeer eens met de stelling dat het ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk is voor het kind.

Ouders die niet duidelijk aangeven dat ze zich niet onder druk laten zetten, geven vaker aan dat het kind bepaalt wanneer er gecomputerd mag worden.

Overleggen

- Ouders die zeggen relatief weinig te overleggen met het kind, zeggen vaker dat er problemen zijn geweest in overlegsituaties, met name wat betreft het tv-kijken.
- Ouders die het belangrijk vinden te overleggen met hun kind geven vaker aan dat in overleg wordt besloten of hun kind mag roken, soft drugs gebruiken en seks mag hebben. Zij geven ook vaker aan dat het door het kind zelf wordt bepaald.
Ook zijn zij het beduidend vaker eens met de uitspraak dat het ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk is voor het kind.
- Bij ouders die zeggen een grote nadruk te leggen op overleggen, lijkt hun overlegbereidheid zich bij pubers in het voortgezet onderwijs toch niet concreet te vertalen in de bereidheid om het kind **alle** zaken ook zelf te laten bepalen. Deze ouders geven ook vaker aan dat zij zélf bepalen wat er gebeurt bij feestjes thuis organiseren als zij niet aanwezig zijn en het kind toestaan soft drugs te gebruiken en alcohol te drinken.

Toekomstvisie

Ouders met een positieve toekomstvisie zeggen vaker dat er problemen zijn geweest met het helpen in de huishouding en bepalen vaker zélf of het kind mag computeren en dat het feestjes thuis mag organiseren zonder hun toezicht. Zij vinden het ook erger om voor gek te worden gezet met confronterende opmerkingen, maar zijn het ook vaker zeer eens met de uitspraak dat het ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk is voor het kind.

Vormelijkheid van de ouder-kind relatie

Vormelijke ouders zeggen vaker dat zij het tijdstip van thuiskomen, het mogen roken en alcohol drinken bepalen.

De meest liberale ('onvormelijke') ouders zijn het meer eens met de uitspraak dat het ontwikkelen van een eigen identiteit belangrijk is voor het kind.

Geslacht van het kind

Volgens de ouders wordt bij jongens vaker in overleg bepaald hoe tv-kijken geregeld wordt, terwijl de ouders daarentegen veelal zonder overleg zelf bepalen wanneer er mag worden gecomputerd. Het onderwerp computeren wordt bij jongens (dan ook) vaker als probleem genoemd.

Relatieve leeftijd van het kind

Ouders van relatief jonge kinderen zeggen vaker dat de ouder bepaalt wat er gebeurt bij: tv-kijken, naar bed gaan, bepalen van de vakantiebestemming (basisonderwijs), tijdstip van thuiskomen, internetten en alcohol drinken (voortgezet onderwijs).

Ouders met oudere kinderen in het basisonderwijs bepalen vaker in overleg: het tijdstip van naar bed gaan, de hoogte van het zakgeld en de vakantiebestemming.

Oudere kinderen in het voortgezet onderwijs bepalen vaker zelf: het tijdstip van thuiskomen, internetten, feestjes thuis organiseren zonder toezicht van hun ouders, roken, alcohol drinken, seks hebben, en kleren aanschaffen.

De schoolkeuze voor relatief jonge kinderen in het basisonderwijs is relatief minder vaak bespreekbaar dan voor oudere kinderen in het basisonderwijs. Bij kinderen in het voortgezet onderwijs is dit verschil tussen relatief oud en jong niet aanwezig: de schoolkeuze is vrijwel altijd bespreekbaar. Zie tabel 4.7.

Tabel 4.7 - Bespreekbaarheid van de schoolkeuze van relatief jonge en oudere kinderen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs, in procenten

	basisonderwijs (n= 325)			voortgezet onderwijs (n=281)		
	jong*	oud	totaal	jong	oud	totaal
<i>Schoolkeuze</i>						
ja, bespreekbaar	53	90	75		98	98
nee	25	8	14		1	0
niet van toepassing	22	2	12		1	2

* Leeftijd kind: relatief jong: tot en met 8 jaar (basisonderwijs) en tot en met 15 jaar (voortgezet onderwijs), relatief oud: 9 jaar en ouder (basisonderwijs) en 16 jaar en ouder (voortgezet onderwijs).

Bijlagen

Tabel 3.5 - Pearson correlaties tussen de achtergrondkenmerken

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	BO/VO kind	1.00											
2	Gezinssamenstelling	.68	1.00										
3	Kerkelijke richting	.02	.05	1.00									
4	Geslacht ouder	-.02	-.02	.02	1.00								
5	Leeftijd ouder	.50	.54	.02	-.15	1.00							
6	Opleiding ouder	-.03	-.05	-.10	-.07	.10	1.00						
7	Niet onder druk	.08	.03	.00	-.00	.08	.05	1.00					
8	Overleg	-.02	-.03	.06	-.03	.04	-.00	.12	1.00				
9	Vertrouwen toekomst	-.02	-.08	.04	.15	-.02	-.08	.08	.13	1.00			
10	Vormelijkheid	.03	.00	.20	.09	-.03	-.20	-.08	.03	.14	1.00		
11	Geslacht kind	-.04	-.02	-.03	.01	-.03	.01	.02	.02	.00	-.06	1.00	
12	Leeftijd kind	-.03	.23	.06	-.00	.26	-.00	-.00	.04	.00	.02	-.02	1.00

Legenda:

1. BO/VO kind: bevraagd over kind in basisonderwijs of voortgezet onderwijs
2. Gezinssamenstelling: kind(eren) in basisonderwijs en/of voortgezet onderwijs
3. Kerkelijke richting: geen, protestants-christelijk, rooms-katholiek, overig
4. Geslacht ouder: man, vrouw
5. Leeftijd ouder: jonger dan 40 jaar, tussen de 40 en 45 jaar, ouder dan 45 jaar
6. Opleiding ouder: lbo, mavo/havo/vwo, mbo, hbo/universiteit
7. Niet onder druk: wel of niet onder druk laten zetten door kind
8. Overleg: veel/weinig overleg voeren met kind
9. Vertrouwen toekomst: ik zie de toekomst met vertrouwen tegemoet
10. Vormelijkheid: mijn kinderen zeggen jan/je, papa/je, papa/u
11. Geslacht kind: jongen, meisje
12. Leeftijd kind: relatief jong: tot en met 8 jaar (basisonderwijs) en tot en met 15 jaar (voortgezet onderwijs), relatief oud: 9 jaar en ouder (basisonderwijs) en 16 jaar en ouder (voortgezet onderwijs).

Bijlage hoofdstuk 4

In de tabellen 4.8 tot en met 4.11 zijn de samenhangen van de ‘voorspellers’ (achtergrondkenmerken) met de ‘onderhandelvariabelen’ weergegeven.

Zoals aangegeven in hoofdstuk 3, zijn voor het analyseren van de samenhangen met de achtergrondkenmerken variantie-analyses uitgevoerd met elk van de achtergrondkenmerken als predictor van de verschillende aspecten van onderhandelen.

Deze analyses geven de significantie van de verschillen in gemiddelden/percentages op deze aspecten voor de groepen die door het achtergrondkenmerk worden gedefinieerd.

In de tabellen hebben we zwakkere samenhangen/verschillen (net-significant of iets sterker) aangegeven met * en sterkere samenhangen met **. De precieze hoogte van de correlatie die nog net significant is hangt af van het aantal klassen in het achtergrondkenmerk. Bij 2-3 klassen betekent net-significant een correlatie $\eta = .15$, bij 5-6 klassen $\eta = .20$.

Bij 2-3 klassen betekent *: η tussen .15 en .20, **: $\eta = .20$ en hoger.

Bij 4-5 klassen betekent *: η tussen .17 en .23, **: $\eta = .23$ en hoger.

Vrijwel alle getallen in de tabellen zijn percentages (afgerond op een heel procent), tenzij het rapportcijfers betreft (afgerond op 1 decimaal).

Percentages die (ongeveer) 5% of meer boven het totaalpercentage (zie laatste kolom) liggen zijn ‘vet’ gedrukt en zijn voor de beschrijving van de samenhangen/verschillen gebruikt.

Van alle onderzochte interactie-effecten is er slechts één significant, namelijk van basisonderwijs/voortgezet onderwijs met de relatieve leeftijd van het kind op de bespreekbaarheid van de schoolkeuze (zie tabel 4.7).

Bij alle andere effecten zoals gepresenteerd in tabellen 4.8 tot en met 4.11 is geen sprake van interactie tussen het basisonderwijs/voortgezet onderwijs en het achtergrondkenmerk op motieven, onderhandelbare onderwerpen en uitspraken.

Effecten die niet significant van nul afwijken (geen * of **) zijn dus ook echt afwezig, dat wil zeggen ook voor kinderen apart in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs.

Tabel 4.8 - Samenhangen met BO/VO, gezin en kerk

	Kind		Gezin			Kerk				totaal
	BO	VO	B	B/V	V	geen	PC	RK	ov.	
Kinderonderwerpen										
<i>Helpen in huishouding</i>										
% dat bepaal ik	40	0	40	42	0	40	46	38	33	40
% in overleg	43	0	43	39	100	44	30	48	56	43
% dat bepaalt het kind	5	0	6	2	0	7	5	4	0	5
% niet van toepassing	12	0	11	17	0	10	19	11	11	12
% is probleem geweest	19	0	21	12	0	17	16	24	28	19
<i>Eten</i>										
% dat bepaal ik	79	0	79	80	67	81	75	79	78	79
% in overleg	19	0	19	20	0	17	23	19	22	19
% dat bepaalt het kind	1	0	1	0	33	1	0	2	0	1
% niet van toepassing	1	0	1	0	0	1	2	0	0	1
% is probleem geweest	23	0	24	20	0	28	21	17	22	23
<i>Kijken naar TV</i>										
% dat bepaal ik	31	0	32	27	33	28	43	26	44	31
% in overleg	47	0	46	53	33	45	45	50	50	47
% dat bepaalt het kind	21	0	21	17	33	25	11	24	6	21
% niet van toepassing	1	0	1	3	0	1	2	1	0	1
% is probleem geweest	12	0	13	8	0	12	19	10	6	12
<i>Naar bed gaan</i>										
% dat bepaal ik	89	0	90	86	67	90	93	86	89	89
% in overleg	11	0	10	14	33	10	7	13	11	11
% dat bepaalt het kind	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
% is probleem geweest	21	0	22	20	0	23	26	15	28	21
<i>Hoogte zakgeld</i>										
% dat bepaal ik	45	0	40	63	67	43	58	38	50	45
% in overleg	13	0	11	19	33	13	9	15	6	13
% niet van toepassing	42	0	48	19	0	44	33	46	44	42
% is probleem geweest	1	0	2	0	0	2	0	1	0	1
<i>Computeren</i>										
% dat bepaal ik	35	0	35	39	33	34	35	35	56	35
% in overleg	26	0	25	27	67	27	23	28	22	26
% dat bepaalt het kind	22	0	22	22	0	21	21	25	11	22
% niet van toepassing	16	0	17	12	0	18	21	13	11	16
% is probleem geweest	12	0	11	17	33	15	12	10	11	12
<i>Vakantiebestemming</i>										
% dat bepaal ik	60	0	64	46	67	65	58	54	67	60
% in overleg	34	0	31	49	33	32	28	39	33	34
% niet van toepassing	6	0	6	5	0	2	14	6	0	6
% is probleem geweest	0	0	0	0	33	0	0	0	6	0
Puber onderwerpen										
<i>Tijdstip van thuiskomen</i>										
% dat bepaal ik	0	24	29	31	16	20	20	30	29	24
% in overleg	0	58	54	57	59	59	63	51	61	58

	<i>Kind</i>		<i>Gezin</i>				<i>Kerk</i>				totaal	
	BO	VO	B	B/V	V		geen	PC	RK	ov.		
% dat bepaalt het kind	0	14	6	9	21	*	17	13	12	11	14	
% niet van toepassing	0	5	10	3	4		4	3	7	0	5	
% is probleem geweest	0	14	17	15	13		14	12	15	18	14	
<i>Internetten</i>												
% dat bepaal ik	0	21	25	24	19		25	13	22	25	21	
% in overleg	0	35	31	44	29	*	34	40	33	32	35	
% dat bepaalt het kind	0	22	17	14	29	*	25	18	21	21	22	
% niet van toepassing	0	22	27	18	24		17	28	23	21	22	
% is probleem geweest	0	9	4	9	10		7	12	9	11	9	
<i>Feestjes thuis organiseren</i>												
% dat bepaal ik	0	9	8	9	10		8	8	9	18	9	
% in overleg	0	31	21	28	36		30	32	27	43	31	
% dat bepaalt het kind	0	6	0	5	10		8	5	6	4	6	
% niet van toepassing	0	54	71	58	44	**	54	55	58	36	54	
% is probleem geweest	0	1	0	0	2		0	3	1	0	1	
<i>Roken</i>												
% dat bepaal ik	0	8	6	10	7		2	17	9	14	**	8
% in overleg	0	16	23	13	16		19	22	11	7	16	
% dat bepaalt het kind	0	26	17	25	30		28	17	27	32	26	
% niet van toepassing	0	49	54	52	46		50	45	53	46	49	
% is probleem geweest	0	2	2	0	4		3	2	2	0	2	
<i>Soft drugs</i>												
% dat bepaal ik	0	13	6	18	11		10	12	14	21	13	
% in overleg	0	16	10	12	20		12	15	19	21	16	
% dat bepaalt het kind	0	11	10	10	11		15	5	10	7	11	
% niet van toepassing	0	61	73	60	57		63	68	58	50	61	
% is probleem geweest	0	1	2	0	1		0	3	0	0	1	
<i>Alcoholische drank</i>												
% dat bepaal ik	0	9	8	14	4	*	7	2	12	14	9	
% in overleg	0	36	23	40	38		38	41	33	29	36	
% dat bepaalt het kind	0	27	6	24	37	**	28	29	26	21	27	
% niet van toepassing	0	28	63	22	21	**	26	29	28	36	28	
% is probleem geweest	0	2	0	2	4		2	2	4	4	2	
<i>Seks hebben</i>												
% dat bepaal ik	0	3	0	7	1		1	5	4	7	3	
% in overleg	0	27	21	31	27		24	31	27	32	27	
% dat bepaalt het kind	0	31	15	28	39	*	38	27	30	14	31	
% niet van toepassing	0	39	65	35	33	**	37	37	40	46	39	
% is probleem geweest	0	1	2	1	1		1	2	2	0	1	
<i>Aanschaf kleding</i>												
% dat bepaal ik	0	4	6	2	5		3	7	4	4	4	
% in overleg	0	55	67	57	50		53	57	54	64	55	
% dat bepaalt het kind	0	38	23	39	44	*	41	33	42	32	38	
% niet van toepassing	0	2	4	2	1		4	3	0	0	2	
% is probleem geweest	0	2	0	4	2		2	2	4	4	2	
% kinderproblemen gehad	65	0	67	56	67		69	67	58	78	65	

	Kind			Gezin				Kerk				totaal	
	BO	VO		B	B/V	V		geen	PC	RK	ov.		
% puberproblemen gehad	0	30		25	29	32		27	28	32	36	30	
Motieven om niet te overleggen													
% ik weet wat het beste is	25	12		25	16	11		22	15	22	25	21	
% kind is te jong	26	6	**	24	21	4	*	19	25	20	17	20	
% anders	19	24		18	26	27		16	27	24	17	21	
Motieven om te overleggen													
% verantwoordelijk. leren	9	12		9	10	13		8	15	10	8	10	
% ik weet wat het beste is	6	1		6	2	2		4	5	4	8	5	
% anders	12	28	*	11	26	27	**	19	13	14	21	17	
<i>Resultaat van overleg</i>													
% houdt zich aan afspraak	22	39	*	21	34	42	*	26	25	27	38	27	
Niet-onderhandelbare onderwerpen													
<i>Gezinsuitbreiding</i>													
% ja, bespreekbaar	30	25		32	22	25		29	27	25	28	28	
% nee	26	5	**	23	13	3	**	13	19	18	20	16	
% niet van toepassing	45	69	**	45	65	72	**	57	54	57	52	56	
<i>Schoolkeuze</i>													
% ja, bespreekbaar	71	98	**	73	94	96	**	80	85	86	87	84	
% nee	17	1	**	16	3	1	**	11	9	6	11	9	
% niet van toepassing	12	1	**	11	3	3	*	8	5	8	2	7	
<i>Op bezoek gaan bij familie</i>													
% ja, bespreekbaar	80	98	**	81	97	96	**	88	87	90	91	89	
% nee	18	1	**	18	3	3	**	11	12	10	9	11	
% niet van toepassing	1	0		1	1	1		2	1	0	0	1	
<i>Kerkbezoek</i>													
% ja, bespreekbaar	47	53		48	53	51		29	68	64	58	**	50
% nee	14	5		12	10	6		6	15	12	9	10	
% niet van toepassing	39	42		41	37	43		65	17	24	33	**	40
<i>Omgangsregeling</i>													
% ja, bespreekbaar	6	7		6	4	7		8	3	4	11	6	
% nee	2	1		2	1	1		2	1	1	0	1	
% niet van toepassing	93	93		92	95	92		89	96	96	89	93	
Uitspraken													
% (zeer) oneens: veiligheid	82	69	*	79	76	67		77	75	76	67	76	
% (zeer) oneens: contact	92	89		93	87	90		92	88	88	93	90	
% (zeer) eens: schreeuwen	59	0		60	58	67		58	67	54	78	59	
% (zeer) eens: voor gek zet	0	61		60	59	64		61	61	61	64	61	
% zeer eens: eigen identiteit	40	36		41	36	34		43	37	31	46	38	
% (zeer) oneens: privacy	83	83		81	79	91		84	82	84	76	83	
% (zeer) oneens: betrokken	75	69		75	73	65		76	76	69	50	72	
% (zeer) oneens: geen tijd	82	77		82	79	75		83	78	80	70	80	
rapportcijfer als opvoeder	7.3	7.2		7.3	7.2	7.1		7.2	7.3	7.2	7.3	7.3	
rapportcijfer relatie met kind	8.0	7.7	*	8.0	7.7	7.7	*	7.9	7.9	7.8	7.6	7.8	

Tabel 4.9 - Samenhangen met Ouder- geslacht, leeftijd en opleiding

	geslacht		leeftijd			opleiding				totaal
	man	vrw	-40		45+	lbo	m/h	mbo	v/un	
Kinderonderwerpen										
<i>Helpen in huishouding</i>										
% dat bepaal ik	39	41	40	42	38	40	30	51	39	40
% in overleg	46	41	39	48	47	48	43	33	49	43
% dat bepaalt het kind	7	4	6	3	5	6	8	4	3	5
% niet van toepassing	9	13	15	8	9	6	20	12	9	12
% is probleem geweest	20	19	21	17	20	15	25	17	20	19
<i>Eten</i>										
% dat bepaal ik	81	78	80	83	70	83	74	86	77	79
% in overleg	17	20	17	17	29	15	25	12	21	19
% dat bepaalt het kind	1	1	1	0	2	2	0	1	1	1
% niet van toepassing	1	1	2	0	0	0	1	1	1	1
% is probleem geweest	23	23	20	30	18	27	23	21	21	23
<i>Kijken naar TV</i>										
% dat bepaal ik	30	32	35	33	16	*	23	24	42	32
% in overleg	41	51	41	52	55		44	51	32	56 *
% dat bepaalt het kind	27	17	22	15	27		31	24	23	13
% niet van toepassing	2	1	2	0	2		2	1	3	0
% is probleem geweest	10	14	14	13	5		17	7	16	12
<i>Naar bed gaan</i>										
% dat bepaal ik	87	90	93	93	70	**	90	91	91	85
% in overleg	12	10	7	7	29	**	10	7	9	15
% dat bepaalt het kind	1	0	0	0	2		0	1	0	0
% is probleem geweest	28	17	20	23	23		10	32	13	23
<i>Hoogte zakgeld</i>										
% dat bepaal ik	49	42	35	53	59	**	44	41	52	43
% in overleg	10	14	10	14	20		13	10	8	18
% niet van toepassing	40	44	55	33	21	**	44	49	40	39
% is probleem geweest	0	2	2	0	2		2	4	0	0
<i>Computeren</i>										
% dat bepaal ik	32	37	35	34	41		27	30	42	39
% in overleg	27	26	24	31	25		17	25	27	31
% dat bepaalt het kind	31	17	*	21	24	21	27	28	12	21
% niet van toepassing	10	20	20	12	13		29	17	19	9
% is probleem geweest	6	16	12	15	9		13	11	13	13
<i>Vakantiebestemming</i>										
% dat bepaal ik	61	60	66	58	48		51	62	68	59
% in overleg	34	34	28	37	48	*	43	32	27	36
% niet van toepassing	5	6	7	5	4		6	6	5	5
% is probleem geweest	1	0	0	0	2		0	0	1	0
Puber onderwerpen										
<i>Tijdstip van thuiskomen</i>										
% dat bepaal ik	19	27	32	29	19		24	27	31	14
% in overleg	66	52	60	56	58		53	55	46	71 *
% dat bepaalt het kind	14	14	8	9	18		18	14	17	11
% niet van toepassing	1	7	0	6	4		4	4	6	3
% is probleem geweest	14	14	28	14	12		13	17	14	12

	geslacht		leeftijd			opleiding				totaal
	man	vrw	-40		45+	lbo	m/h	mbo	v/un	
<i>Internetten</i>										
% dat bepaal ik	17	25	24	28	17	27	20	24	18	21
% in overleg	38	33	40	37	32	20	38	30	43	35
% dat bepaalt het kind	29	17	12	12	29 **	22	16	20	28	22
% niet van toepassing	17	26	24	23	22	31	26	26	11	* 22
% is probleem geweest	9	9	4	8	10	9	8	7	11	9
<i>Feestjes thuis organiseren</i>										
% dat bepaal ik	11	8	20	8	8	2	7	16	10	9
% in overleg	38	26	24	30	32	38	27	21	38	31
% dat bepaalt het kind	9	5	4	3	9	7	7	7	6	6
% niet van toepassing	43	61 *	52	59	51	53	59	56	47	54
% is probleem geweest	1	1	0	1	1	0	0	1	2	1
<i>Roken</i>										
% dat bepaal ik	12	5	8	7	9	11	5	9	9	8
% in overleg	14	18	12	16	18	11	12	17	21	16
% dat bepaalt het kind	31	22	36	22	27	36	24	26	22	26
% niet van toepassing	43	54	44	55	47	41	58	49	48	49
% is probleem geweest	2	2	0	1	3	7	0	3	1	2
<i>Soft drugs</i>										
% dat bepaal ik	18	9	20	13	11	27	7	14	9	* 13
% in overleg	13	18	8	15	17	16	14	19	14	16
% dat bepaalt het kind	12	10	4	13	10	11	10	10	12	11
% niet van toepassing	57	64	68	58	62	47	70	57	64	61
% is probleem geweest	1	1	0	1	1	2	0	0	1	1
<i>Alcoholische drank</i>										
% dat bepaal ik	8	9	16	10	6	11	10	11	3	9
% in overleg	33	38	32	39	35	44	26	30	46 *	36
% dat bepaalt het kind	33	22	4	19	36 **	27	27	26	28	27
% niet van toepassing	25	30	48	32	23	* 18	37	33	23	28
% is probleem geweest	3	2	0	3	3	4	0	1	4	2
<i>Seks hebben</i>										
% dat bepaal ik	4	3	4	2	4	4	1	4	3	3
% in overleg	27	28	32	30	25	29	23	23	34	27
% dat bepaalt het kind	39	25	* 20	27	35	33	28	26	36	31
% niet van toepassing	31	44	44	41	37	33	48	47	27	* 39
% is probleem geweest	0	2	0	3	1	4	0	1	1	1
<i>Aanschaf kleding</i>										
% dat bepaal ik	4	5	0	5	4	4	7	1	3	4
% in overleg	57	54	48	54	57	67	52	60	49	55
% dat bepaalt het kind	38	39	48	38	37	27	37	36	48	38
% niet van toepassing	2	2	4	3	1	2	4	3	0	2
% is probleem geweest	4	2	0	3	3	2	1	3	3	2
% kinderproblemen gehad	66	64	66	68	55	56	75	64	62	65
% puberproblemen gehad	30	29	32	30	29	38	24	27	32	30
Motieven om niet te overleggen										
% ik weet wat het beste is	25	19	24	19	19	18	15	28	22	21
% kind is te jong	22	20	25	18	16	18	20	22	20	20
% anders	20	21	16	20	29	27	18	19	22	21

	geslacht		leeftijd				opleiding				totaal
	man	vrw	-40		45+		lbo	m/h	mbo	v/un	
Motieven om te overleggen											
% verantwoordelijkheid. leren	9	11	8	13	8		11	11	4	12	10
% ik weet wat het beste is	5	4	6	6	1		5	6	1	6	5
% anders	15	18	13	18	19		11	19	13	20	17
Resultaat van overleg											
% houdt zich aan afspraak	23	29	24	31	27		23	34	16	30	27
Niet-onderhandelbare onderwerpen											
<i>Gezinsuitbreiding</i>											
% ja, bespreekbaar	26	28	31	28	24		31	25	27	29	28
% nee	17	16	31	11	7	**	13	17	17	16	16
% niet van toepassing	57	56	38	61	69	**	56	58	56	55	56
<i>Schoolkeuze</i>											
% ja, bespreekbaar	84	83	68	87	95	**	85	87	82	82	84
% nee	9	10	19	7	2	**	6	10	12	9	9
% niet van toepassing	7	7	13	6	3		9	3	7	10	7
<i>Op bezoek gaan bij familie</i>											
% ja, bespreekbaar	88	89	79	90	96	**	94	88	88	86	89
% nee	12	10	20	9	4	**	5	10	12	13	11
% niet van toepassing	0	1	1	1	0		1	2	0	0	1
<i>Kerkbezoek</i>											
% ja, bespreekbaar	50	50	45	52	52		60	45	54	46	50
% nee	8	11	15	10	6		4	14	10	10	10
% niet van toepassing	42	39	40	39	42		35	42	35	45	40
<i>Omgangsregeling</i>											
% ja, bespreekbaar	7	6	7	8	4		9	5	7	6	6
% nee	0	2	2	2	1		0	1	1	2	1
% niet van toepassing	93	92	92	91	95		91	94	93	92	93
Uitspraken											
% (zeer) oneens: veiligheid	80	73	81	76	72		68	74	76	81	76
% (zeer) oneens: contact	83	95	**	92	92	87	90	90	93	89	90
% (zeer) eens: schreeuwen	60	59	61	53	64		58	56	62	60	59
% (zeer) eens: voor gek zet	68	57	75	60	60		55	70	66	54	61
% zeer eens: eigen identiteit	40	37	37	39	38		40	33	35	43	38
% (zeer) oneens: privacy	85	81	79	83	86		88	84	80	82	83
% (zeer) oneens: betrokken	68	75	73	73	71		65	76	74	71	72
% (zeer) oneens: geen tijd	72	85	*	83	83	74	80	81	80	78	80
rapportcijfer als opvoeder	7.1	7.3	*	7.4	7.2	7.2	*	7.3	7.3	7.2	7.2
rapportcijfer relatie met kind	7.7	8.0	*	8.0	7.8	7.8		7.9	7.9	7.8	7.8

Tabel 4.10 - Samenhangen met 'niet onder druk', 'overleggen' en 'positieve toekomst'

	Druk				Overleg				Toekomstvisie				totaal	
	++	+	0		++	+	0		++	+	0	-		
Kinderonderwerpen														
<i>Helpen in huishouding</i>														
% dat bepaal ik	41	36	58		36	40	49		47	37	29	59	40	
% in overleg	46	45	26		43	45	29		49	41	59	29	43	
% dat bepaalt het kind	5	6	0		12	4	6		4	6	0	5	5	
% niet van toepassing	8	14	16		10	11	17		0	15	12	7	12	
% is probleem geweest	23	18	13		31	18	17		39	14	22	17	**	19
<i>Eten</i>														
% dat bepaal ik	82	78	76		79	78	89		78	81	76	76	79	
% in overleg	15	20	24		21	19	11		22	16	22	24	19	
% dat bepaalt het kind	3	0	0		0	1	0		0	1	2	0	1	
% niet van toepassing	1	1	0		0	1	0		0	2	0	0	1	
% is probleem geweest	24	21	26		21	22	31		14	23	27	27	23	
<i>Kijken naar TV</i>														
% dat bepaal ik	33	29	34		36	28	44		29	32	29	32	31	
% in overleg	46	47	50		40	51	28	*	49	46	44	54	47	
% dat bepaalt het kind	18	23	16		21	20	28		22	21	24	12	21	
% niet van toepassing	2	1	0		2	1	0		0	1	2	2	1	
% is probleem geweest	12	12	13		14	9	33	**	20	10	7	17	12	
<i>Naar bed gaan</i>														
% dat bepaal ik	88	90	87		88	87	100		83	90	88	93	89	
% in overleg	11	10	13		12	12	0		15	10	12	7	11	
% dat bepaalt het kind	1	0	0		0	0	0		2	0	0	0	0	
% is probleem geweest	17	22	34		24	21	22		18	22	17	27	21	
<i>Hoogte zakgeld</i>														
% dat bepaal ik	42	48	39		36	45	50		35	46	54	44	45	
% in overleg	10	15	11		12	14	6		18	11	15	12	13	
% niet van toepassing	48	37	50		52	40	44		47	44	32	44	42	
% is probleem geweest	0	2	3		2	0	6		0	1	0	5	1	
<i>Computeren</i>														
% dat bepaal ik	43	33	24		38	35	33		53	28	44	39	*	35
% in overleg	27	28	16		29	25	31		18	28	20	34	26	
% dat bepaalt het kind	15	23	39	*	17	23	25		16	27	17	12	22	
% niet van toepassing	15	16	21		17	17	11		12	17	20	15	16	
% is probleem geweest	10	15	8		7	13	14		8	12	17	12	12	
<i>Vakantiebestemming</i>														
% dat bepaal ik	61	60	61		64	59	66		65	65	51	44	60	
% in overleg	32	35	34		31	35	31		31	30	41	46	34	
% niet van toepassing	7	5	5		5	6	3		4	5	7	10	6	
% is probleem geweest	1	0	0		0	0	3		0	0	2	0	0	
Puber onderwerpen														
<i>Tijdstip van thuiskomen</i>														
% dat bepaal ik	33	21	17		29	23	21		19	22	36	27	24	
% in overleg	48	60	63		52	58	62		59	60	46	50	58	

	<i>Druk</i>				<i>Overleg</i>				<i>Toekomstvisie</i>					totaal
	++	+	0		++	+	0		++	+	0	-		
% dat bepaalt het kind	15	14	13		17	14	10		22	14	11	13		14
% niet van toepassing	3	5	7		2	5	7		0	4	7	10		5
% is probleem geweest	18	14	10		21	11	24		11	16	17	7		14
<i>Internetten</i>														
% dat bepaal ik	21	22	17		19	23	14		22	21	25	23		21
% in overleg	36	34	37		36	31	59 *		38	36	39	17		35
% dat bepaalt het kind	17	25	10		19	23	14		22	23	11	23		22
% niet van toepassing	26	19	37		26	22	14		19	20	25	37		22
% is probleem geweest	9	9	10		5	10	7		5	9	17	3		9
<i>Feestjes thuis organiseren</i>														
% dat bepaal ik	23	5	7	**	19	7	10	*	22	8	11	3	*	9
% in overleg	29	31	33		31	28	48		32	33	21	27		31
% dat bepaalt het kind	6	8	0		10	7	0		8	7	0	7		6
% niet van toepassing	42	57	60		40	58	41	*	38	53	68	63		54
% is probleem geweest	0	2	0		0	1	3		0	2	0	0		1
<i>Roken</i>														
% dat bepaal ik	12	7	10		7	10	0		8	9	4	7		8
% in overleg	20	14	27		31	15	7	*	27	13	7	33	*	16
% dat bepaalt het kind	30	25	23		45	22	28	*	49	22	26	20	*	26
% niet van toepassing	38	55	40	*	17	54	66 **		16	56	63	40	**	49
% is probleem geweest	5	1	7		5	2	0		3	3	0	0		2
<i>Soft drugs</i>														
% dat bepaal ik	20	11	7		26	10	14	*	19	11	4	20		13
% in overleg	21	13	23		29	15	3	*	22	14	21	13		16
% dat bepaalt het kind	12	10	10		24	9	7	*	27	7	14	13	**	11
% niet van toepassing	47	66	60	*	21	67	76 **		32	68	61	53	**	61
% is probleem geweest	0	1	0		0	1	0		0	1	0	3		1
<i>Alcoholische drank</i>														
% dat bepaal ik	15	7	3		21	7	3	**	11	5	14	20	*	9
% in overleg	44	33	40		45	34	38		32	38	32	33		36
% dat bepaalt het kind	21	29	27		26	27	28		38	28	11	20		27
% niet van toepassing	20	31	30		7	32	31 **		19	28	43	27		28
% is probleem geweest	0	3	3		5	2	0		3	3	3	0		2
<i>Seks hebben</i>														
% dat bepaal ik	5	3	3		2	3	3		5	3	0	3		3
% in overleg	37	22	37		40	23	34	*	32	23	36	37		27
% dat bepaalt het kind	29	32	30		45	29	24		38	33	21	20		31
% niet van toepassing	29	43	30		12	44	38 **		24	41	43	40		39
% is probleem geweest	3	1	3		0	2	0		3	1	3	0		1
<i>Aanschaf kleding</i>														
% dat bepaal ik	3	5	0		5	5	0		5	3	7	7		4
% in overleg	58	52	70		60	55	48		49	53	69	63		55
% dat bepaalt het kind	38	40	27		36	38	48		46	41	24	27		38
% niet van toepassing	2	2	3		0	2	3		0	3	0	3		2
% is probleem geweest	0	4	0		0	3	0		0	3	0	3		2
% kinderproblemen gehad	64	63	74		74	61	83 *		76	60	68	73		65

	<i>Druk</i>				<i>Overleg</i>				<i>Toekomstvisie</i>					totaal
	++	+	0		++	+	0		++	+	0	-		
% puberproblemen gehad	32	29	30		31	29	31		22	32	38	17		30
Motieven om niet te overleggen														
% ik weet wat het beste is	23	19	24		27	19	23		24	20	26	17		21
% kind is te jong	19	22	16		11	22	21		7	22	26	26		20
% anders	25	20	11		25	20	18		24	22	21	11		21
Motieven om te overleggen														
% verantwoordelijk. leren	5	12	11		5	9	21 *		11	11	8	3		10
% ik weet wat het beste is	5	4	5		2	6	0		9	5	3	0		5
% anders	17	19	8		25	15	18		22	17	10	14		17
Resultaat van overleg														
% houdt zich aan afspraak	24	31	16		30	27	26		38	28	18	17		27
Niet-onderhandelbare onderwerpen														
<i>Gezinsuitbreiding</i>														
% ja, bespreekbaar	23	28	38		32	28	17		37	26	33	21		28
% nee	22	14	12		13	16	20		16	17	11	15		16
% niet van toepassing	55	58	50		55	55	63		47	57	56	63		56
<i>Schoolkeuze</i>														
% ja, bespreekbaar	85	85	75		86	84	78		90	82	87	80		84
% nee	9	8	15		7	9	15		6	10	6	11		9
% niet van toepassing	6	7	10		7	7	6		5	7	7	8		7
<i>Op bezoek gaan bij familie</i>														
% ja, bespreekbaar	88	90	85		88	91	74		88	89	87	89		89
% nee	12	9	13		11	8	26 *		10	10	13	11		11
% niet van toepassing	0	1	1		1	1	0		1	1	0	0		1
<i>Kerkbezoek</i>														
% ja, bespreekbaar	48	50	56		49	51	45		41	51	44	59		50
% nee	12	10	3		12	9	12		15	9	11	10		10
% niet van toepassing	41	40	41		39	40	43		44	40	44	31		40
<i>Omgangsregeling</i>														
% ja, bespreekbaar	7	6	4		7	5	11		3	5	9	14		6
% nee	1	1	3		1	2	0		0	2	1	1		1
% niet van toepassing	92	93	93		92	93	89		97	94	90	85		93
Uitspraken														
% (zeer) oneens: veiligheid	79	74	76		75	76	78		78	81	63	57		76
% (zeer) oneens: contact	91	92	82		93	91	83		83	90	96	96		90
% (zeer) eens: schreeuwen	65	60	39		60	60	53		65	55	61	68		59
% (zeer) eens: voor gek zet	74	58	52		80	56	72 *		86	55	69	60		61
% zeer eens: eigen identiteit	62	25	41		77	32	29		83	27	40	41		38
% (zeer) oneens: privacy	80	85	78		81	84	80		85	83	83	80		83
% (zeer) oneens: betrokken	73	73	63		77	71	74		72	72	67	79		72
% (zeer) oneens: geen tijd	82	80	74		86	80	74		81	78	86	81		80
rapportcijfer als opvoeder	7.3	7.2	7.2		7.3	7.3	7.1		7.3	7.3	7.2	7.2		7.3
rapportcijfer relatie met kind	7.9	7.8	7.8		8.0	7.9	7.6		7.8	7.9	7.9	7.8		7.8

Tabel 4.11 - Samenhangen met Vormelijkheid, Kind-geslacht en relatieve leeftijd

	Vormelijk			Geslacht kind		Leeftijd kind		totaal	
	nec		ja	j	m	jong	oud		
Kinderonderwerpen									
<i>Helpen in huishouding</i>									
% dat bepaal ik	44	40	38	41	39	37	44	40	
% in overleg	42	44	38	40	46	42	44	43	
% dat bepaalt het kind	7	3	14 *	4	6	7	3	5	
% niet van toepassing	7	13	10	15	9	14	9	12	
% is probleem geweest	29	18	17	17	22	18	21	19	
<i>Eten</i>									
% dat bepaal ik	77	81	79	77	81	83	76	79	
% in overleg	21	18	17	20	18	15	23	19	
% dat bepaalt het kind	2	1	0	2	0	1	1	1	
% niet van toepassing	0	0	3	1	1	1	1	1	
% is probleem geweest	25	23	24	23	23	27	18	23	
<i>Kijken naar TV</i>									
% dat bepaal ik	29	30	46	25	36	38	24	*	31
% in overleg	45	50	39	55	39	*	42	52	47
% dat bepaalt het kind	27	20	11	17	24	19	23	21	
% niet van toepassing	0	1	4	2	1	2	1	1	
% is probleem geweest	7	14	10	13	12	11	14	12	
<i>Naar bed gaan</i>									
% dat bepaal ik	80	91	90	87	91	96	82	**	89
% in overleg	18	9	10	13	9	4	17	**	11
% dat bepaalt het kind	2	0	0	0	1	0	1	0	
% is probleem geweest	23	20	31	21	21	18	24	21	
<i>Hoogte zakgeld</i>									
% dat bepaal ik	45	45	38	43	46	29	60	**	45
% in overleg	16	12	14	13	12	6	20	**	13
% niet van toepassing	39	43	48	44	41	65	20	**	42
% is probleem geweest	0	2	0	2	0	1	2	1	
<i>Computeren</i>									
% dat bepaal ik	43	35	28	42	28	*	33	38	35
% in overleg	27	26	21	25	28	25	27	26	
% dat bepaalt het kind	21	23	17	20	24	22	22	22	
% niet van toepassing	9	16	34 *	13	20	19	13	16	
% is probleem geweest	11	14	3	18	7	*	9	16	12
<i>Vakantiebestemming</i>									
% dat bepaal ik	66	58	71	60	61	72	49	**	60
% in overleg	32	37	14	35	34	22	46	**	34
% niet van toepassing	2	5	14	6	6	6	5	6	
% is probleem geweest	0	0	0	0	1	1	0	0	
Puber onderwerpen									
<i>Tijdstip van thuiskomen</i>									
% dat bepaal ik	17	22	40 *	26	20	37	8	**	24
% in overleg	64	58	47	55	61	55	60	58	

	Vormelijk			Geslacht kind		Leeftijd kind			totaal	
	nee		ja	j	m	jong	oud			
% dat bepaalt het kind	17	15	9	16	13	3	27	**	14	
% niet van toepassing	2	5	4	3	6	5	5		5	
% is probleem geweest	14	15	13	10	19	15	14		14	
<i>Internetten</i>										
% dat bepaal ik	22	19	29	24	19	30	12	**	21	
% in overleg	29	40	22	*	35	34	32	38	35	
% niet van toepassing	20	19	36	19	26	23	21		22	
% is probleem geweest	7	12	2	10	7	9	9		9	
<i>Feestjes thuis organiseren</i>										
% dat bepaal ik	12	7	16	9	10	9	9		9	
% in overleg	29	32	29	30	31	23	39	*	31	
% dat bepaalt het kind	12	6	2	5	8	2	11	*	6	
% niet van toepassing	47	55	53	56	51	65	40	**	54	
% is probleem geweest	0	1	2	1	1	0	2		1	
<i>Roken</i>										
% dat bepaal ik	10	5	18	*	11	5	11	5	8	
% in overleg	15	16	20	15	18	16	17		16	
% dat bepaalt het kind	37	25	18	26	26	19	34	*	26	
% niet van toepassing	37	54	44	48	51	54	44		49	
% is probleem geweest	2	2	2	3	2	3	2		2	
<i>Soft drugs</i>										
% dat bepaal ik	14	10	22	16	9	17	8		13	
% in overleg	15	16	18	18	13	13	18		16	
% dat bepaalt het kind	19	9	9	11	11	8	14		11	
% niet van toepassing	53	65	51	55	68	62	60		61	
% is probleem geweest	0	1	2	1	0	0	2		1	
<i>Alcoholische drank</i>										
% dat bepaal ik	5	7	18	*	11	6	13	3	*	9
% in overleg	39	35	40	39	33	35	38		36	
% dat bepaalt het kind	34	28	16	28	26	11	45	**	27	
% niet van toepassing	22	30	27	22	35	41	14	**	28	
% is probleem geweest	2	3	2	3	2	2	3		2	
<i>Seks hebben</i>										
% dat bepaal ik	2	2	9	3	4	3	3		3	
% in overleg	31	25	29	23	32	27	27		27	
% dat bepaalt het kind	36	32	22	35	26	16	47	**	31	
% niet van toepassing	31	40	40	40	38	54	22	**	39	
% is probleem geweest	0	2	0	1	2	0	3		1	
<i>Aanschaf kleding</i>										
% dat bepaal ik	2	5	7	5	4	5	3		4	
% in overleg	54	53	67	54	56	66	43	**	55	
% dat bepaalt het kind	41	41	27	39	38	28	50	**	38	
% niet van toepassing	3	2	0	2	2	1	4		2	
% is probleem geweest	3	2	4	2	3	2	3		2	
% kinderproblemen gehad	71	65	66	67	63	62	68		65	
% puberproblemen gehad	25	32	27	29	30	28	31		30	

	Vormelijk			Geslacht kind		Leeftijd kind		totaal
	nee		ja	j	m	jong	oud	
Motieven om niet te overleggen								
% ik weet wat het beste is	18	23	16	22	20	20	22	21
% kind is te jong	18	20	26	21	19	26	15	20
% anders	24	20	23	18	24	18	24	21
Motieven om te overleggen								
% verantwoordelijkh. leren	4	12	10	11	9	7	13	10
% ik weet wat het beste is	5	5	0	5	5	6	4	5
% anders	15	18	13	18	15	14	19	17
Resultaat van overleg								
% houdt zich aan afspraak	24	29	19	29	24	23	30	27
Niet-onderhandelbare onderwerpen								
<i>Gezinsuitbreiding</i>								
% ja, bespreekbaar	35	26	24	28	27	31	24	28
% nee	10	18	20	14	19	19	14	16
% niet van toepassing	56	56	55	59	54	50	63	56
<i>Schoolkeuze</i>								
% ja, bespreekbaar	85	82	88	84	83	75	93 **	84
% nee	6	11	8	8	10	14	4 *	9
% niet van toepassing	9	7	4	7	7	12	2 *	7
<i>Op bezoek gaan bij familie</i>								
% ja, bespreekbaar	90	88	92	90	87	84	94 *	89
% nee	10	12	8	9	12	15	6	11
% niet van toepassing	1	1	0	1	1	1	0	1
<i>Kerkbezoek</i>								
% ja, bespreekbaar	42	51	58	51	48	47	52	50
% nee	10	9	16	10	10	11	9	10
% niet van toepassing	49	40	26	39	42	41	39	40
<i>Omgangsregeling</i>								
% ja, bespreekbaar	8	6	7	6	6	6	6	6
% nee	2	1	1	1	1	1	2	1
% niet van toepassing	90	93	92	93	92	93	92	93
Uitspraken								
% (zeer) oneens: veiligheid	74	79	61	76	76	76	76	76
% (zeer) oneens: contact	83	92	92	91	90	91	90	90
% (zeer) eens: schreeuwen	54	59	69	56	63	56	62	59
% (zeer) eens: voor gek zet	56	60	75	61	62	60	63	61
% zeer eens: eigen identiteit	56	35	34 *	39	37	40	36	38
% (zeer) oneens: privacy	83	83	85	81	85	80	86	83
% (zeer) oneens: betrokken	71	74	64	70	74	71	73	72
% (zeer) oneens: geen tijd	72	84	71	79	80	81	79	80
rapportcijfer als opvoeder	72	73	72	72	73	73	72	73
rapportcijfer relatie met kind	78	79	78	78	79	78	79	78